

Veiligheid boven vrijheid?

Een interdisciplinair onderzoek naar verklaringen voor de publieke naleving van coronamaatregelen in Nederland

Scriptie: Interdisciplinair onderzoek II

Cursuscode: LA3V11003778

26-06-2020

Onder begeleiding van: Roosmarijn van Woerden

Ruben van Hoogstraten (4250516) - *Algemene Sociale Wetenschappen*

Vakreferent: Gerrit-Bartus Dielissen

Irene Veth (6114296) - *Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief*

Vakreferent: Feline van den Boogerd

Sophie Bakker (6074499) - *Duurzame Ontwikkeling*

Vakreferent: Sandra van der Hel

Universiteit Utrecht

ABSTRACT

Naar aanleiding van de COVID-19 pandemie zijn halverwege maart 2020 in Nederland maatregelen met een groot vrijheidsbeperkend karakter ingevoerd. Deze maatregelen werden tijdens de eerste weken opmerkelijk goed nageleefd door de Nederlandse bevolking. Dit interdisciplinaire onderzoek tracht deze hoge mate van naleving in de maanden maart en april 2020 in Nederland te verklaren. De vakgebieden Algemene Wetenschappen, Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief en Duurzame Ontwikkeling dragen hier middels een literatuuronderzoek aan bij. In het onderzoek is onderscheid gemaakt tussen burgers in de risicogroep en de niet-risicogroep. Crisiscommunicatie vanuit de overheid en interactie van individuen binnen de samenleving hebben een structurele invloed op het proces waarbinnen de mate van naleving tot stand komt. Dit onderzoek concludeert dat de risicogroep voornamelijk handelt uit eigenbelang. Het verhoogde gezondheidsrisico van deze groep werkt een rationele keuze om maatregelen na te leven in de hand. Er bleek echter een aanvullende verklaring nodig voor de hoge mate van naleving onder de niet-risicogroep. Bij deze groep bleek solidariteit, dat mede tot stand komt door altruïsme, de hoge mate van naleving te kunnen verklaren. Hoewel dit onderzoek een verklaring geeft voor de hoge mate van naleving in het begin van de coronacrisis, moet er opgemerkt worden dat dit verschijnsel op de lange termijn geen stand heeft gehouden. Toch zijn de inzichten van deze dit onderzoek relevant voor de invulling van toekomstig coronabeleid en biedt deze studie veel aanknopingspunten voor vervolgonderzoek.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
2. Disciplinaire delen	6
2.1. Algemene Sociale Wetenschappen	6
2.2. Internationale Betrekkingen	18
2.3. Duurzame Ontwikkeling	31
3. Common ground	44
3.1. Bespreking van de algemene verschillen	44
3.2. Ontdekte <i>common ground</i>	46
3.3. Gecreëerde <i>common ground</i>	47
3.3.1. Communicatie	47
3.3.2. Verklaringsmodellen hoge naleving	49
4. More comprehensive understanding	54
5. Conclusie en discussie	56
6. Geraadpleegde literatuur	59

1. Inleiding

“Samen staan we voor een opgave van enorme omvang [...]” (Rijksoverheid, 2020). Met deze woorden sprak Mark Rutte op 16 maart 2020 om zeven uur ‘s avonds het Nederlandse volk direct toe. Een dergelijke toespraak door de minister-president was niet meer voorgekomen sinds de oliecrisis van de jaren zeventig (NOS, 2020a). Dit keer was de aanleiding een nieuwe crisis, de COVID-19 pandemie, die Nederland en de rest van de wereld sinds het begin van 2020 in haar greep houdt.

De maatregelen die in Nederland en de rest van de wereld zijn genomen om de verspreiding van het coronavirus tegen te gaan, zijn volgens Rutte “ongekend voor landen in vreedstijd” (Rijksoverheid, 2020). Onder het kader van *social distancing* werden in Nederland halverwege maart onder andere alle onderwijsinstellingen, winkels en horeca gesloten. Alle sociale evenementen werden afgelast, mensen werden geacht zoveel mogelijk thuis te blijven en in het openbaar werd de anderhalvemeter-samenleving een feit.

Deze maatregelen hebben een enorme impact op de vrijheid van de Nederlandse burger. De individuele en maatschappelijke kosten van de maatregelen zijn hoog. Desondanks benadrukte de minister-president het belang van het naleven van de genomen maatregelen. Hij verzocht om het gezamenlijke belang boven het eigenbelang te plaatsen (Rijksoverheid, 2020). Niet veel later deed ook Koning Willem-Alexander een beroep op de alertheid, solidariteit en warmte van Nederlanders, en riep hij op om “vertrouwen [te] blijven geven en alle aanwijzing op [te] volgen” (Koninklijk Huis, 2020).

De oproepen lijken succesvol: ondanks het feit dat de maatregelen het normale dagelijkse leven van de meeste Nederlanders onmogelijk maken, waren de Nederlandse veiligheidsregio’s in de eerste weken van de coronacrisis tevreden met de naleving (NOS, 2020b). Cijfers van het marktonderzoeksbureau Ipsos laten zien dat de opgelegde maatregelen in grote mate konden rekenen op publieke steun. Hoewel dit eind maart het hoogst lag, was 87% van de ondervraagden het tussen 24 en 26 april 2020 nog steeds eens met de oproep om zoveel mogelijk thuis te werken. Ook gaf 73% aan zoveel mogelijk

binnen te blijven en was een grote meerderheid het eens met het besluit omtrent de sluiting van middelbare scholen en horecagelegenheden (respectievelijk 71 en 70%). (Van Heck, 2020).

Publieke naleving van de maatregelen is allesbepalend voor het slagen van het Nederlandse beleid omtrent de indamming van het coronavirus. De maanden maart en april worden in Nederland gekenmerkt door het nadrukkelijk nakomen van de getroffen coronamaatregelen die veelal een sterk vrijheidsbeperkend karakter hadden. In dit onderzoek zal de publieke naleving van vrijheidsbeperkende maatregelen in deze periode worden geanalyseerd. De volgende onderzoeksvraag zal centraal staan:

Hoe kan de mate van publieke naleving van vrijheidsbeperkende maatregelen in Nederland tijdens het begin van de coronacrisis worden verklaard?

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden zal de interdisciplinaire methode, zoals beschreven door Repko en Szostak (2016), worden toegepast. Deze interdisciplinaire aanpak is van belang om meerdere redenen. Allereerst omdat het onderzoek een complexe hoofdvraag tracht te beantwoorden. Het onderwerp van dit onderzoek wordt als complex beschouwd vanwege de vele verschillende factoren die een rol kunnen spelen bij de verklaring van publiek gedrag. Aangezien de coronacrisis invloed heeft op alle facetten van de samenleving, zijn er talloze belangen te onderscheiden. De complexiteit van deze context vergt inzichten vanuit meerdere vakgebieden, zodat er vanuit verschillende invalshoeken verklaringen kunnen worden gezocht om een zo inclusief mogelijk antwoord te formuleren. Wegens het recentelijke karakter is er nog weinig wetenschappelijke literatuur omtrent COVID-19 verschenen. Er is daarom tot op heden geen eenduidig antwoord op deze onderzoeksvraag geformuleerd. Met dit onderzoek kan deswege een relevante wetenschappelijke bijdrage worden geleverd, die inzicht biedt in de verklarende factoren voor de hoge mate van publieke naleving van maatregelen tijdens COVID-19 pandemie.

Naast wetenschappelijk, is deze studie ook maatschappelijk zeer relevant. De coronacrisis heeft ingrijpende gevolgen voor de Nederlandse samenleving. Om deze crisis te bestrijden is het van belang dat het gevormde beleid, gebaseerd op het advies van experts en recente onderzoeken, wordt nageleefd. Het begrijpen van de beweegredenen voor het naleven van de coronamaatregelen is daarom zowel academisch interessant als van groot maatschappelijk belang.

Verscheidene disciplines zoals Psychologie, Communicatiewetenschappen en Bestuurskunde zouden inzichten licht kunnen werpen op dit vraagstuk. Om praktische redenen zullen er in dit interdisciplinaire sluitstuk echter 'slechts' drie disciplines aan bod komen. Deze disciplines en hun relevantie met betrekking tot het onderzoek zullen nu kort worden toegelicht.

De discipline Algemene Sociale Wetenschappen probeert individueel gedrag van mensen binnen hun maatschappelijke en culturele context te begrijpen. Binnen de context van de coronacrisis wordt er beroep gedaan op de solidariteit van burgers in de vorm van het naleven van de coronamaatregelen. ASW kan een relevante bijdrage leveren aan deze studie door te onderzoeken hoe individuen worden aangezet tot solidair handelen en hoe dit bijdraagt aan de hoge mate van naleving. De onderzoeksvraag luidt: *In hoeverre kan solidariteit de mate van publieke naleving van coronamaatregelen in Nederland verklaren?*

Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief richt zich normaliter op het verklaren van politieke ontwikkelingen in de internationale context vanuit het verleden. In dit onderzoek staat echter de rol van de overheid in een actuele veiligheids crisis, de COVID-19 pandemie, en de interactie met de Nederlandse bevolking centraal. Deze discipline kan bijdragen aan de hoofdvraag door na te gaan hoe het belang van veiligheid met betrekking op de nationale gezondheid de publieke naleving kan bevorderen ondanks het vrijheidsbeperkende karakter van de maatregelen. De vraag luidt: *Hoe kan vrijheid in een democratie gelegitimeerd ingeperkt worden tijdens een veiligheids crisis zoals COVID-19?*

Tot slot analyseert de discipline Duurzame Ontwikkeling de transformaties die nodig zijn voor een duurzamere samenleving. Kennis uit deze discipline kan bijdragen aan begrip over het verband tussen risicoperceptie en gedrag, wat tot relevante inzichten kan leiden wat betreft de samenhang tussen de publieke risicoperceptie van het coronavirus en

de mate van publieke naleving van de coronamaatregelen. De volgende disciplinaire deelvraag zal worden beantwoord: *Hoe kan risicoperceptie van burgers de mate van publieke naleving van vrijheidsbeperkende maatregelen tijdens de coronacrisis in Nederland verklaren?*

Het doel van dit onderzoek is het analyseren van verklarende factoren voor de publieke acceptatie van de vrijheidsbeperkende maatregelen die voortvloeien uit de Nederlandse corona-aanpak. De drie beschreven disciplines zullen met elk een eigen literatuurstudie trachten een antwoord te geven op de onderzoeksvraag. Vervolgens zullen de gegenereerde disciplinaire inzichten worden geïntegreerd middels de integratietechnieken van Repko en Szostak (2016). Op deze manier zal een *more comprehensive understanding* gecreëerd worden, waarmee tot slot een integraal antwoord op de onderzoeksvraag gegeven kan worden (Repko & Szostak, 2016).

2. Disciplinaire delen

2.1. Algemene Sociale Wetenschappen

Introductie

De Nederlandse aanpak om het coronavirus onder controle te houden, de zorg niet te overbelasten en kwetsbare mensen in de samenleving te beschermen, vraagt om maatregelen die op veel mensen een impact hebben (Ministerie van Algemene Zaken, 2020). Er wordt in tijden van de coronacrisis een groot beroep gedaan op zorgmedewerkers, ondersteunend personeel en de Nederlandse bevolking. De zorgmedewerkers en het ondersteunend personeel zijn essentieel om de slachtoffers van het coronavirus medisch te behandelen. Om dit werk goed te kunnen doen en het aantal nieuwe besmettingen in te dammen, zijn er maatregelen genomen die veel vragen van de Nederlandse bevolking. Zo heeft de horecabranche en recreatiebranche de deuren moeten sluiten, wordt er gevraagd zoveel mogelijk thuis te werken, zijn bijeenkomsten met meer dan drie personen verboden en wordt er van iedereen verwacht anderhalve meter afstand van elkaar te houden. De economische en sociale vrijheid is hiermee ingeperkt met als doel 'de oorlog tegen een onzichtbare vijand te overwinnen' (Renout, 2020).

Het zorgpersoneel heeft als werkeethiek de plicht om patiënten te behandelen. In tijden van een pandemie wordt deze plicht echter aangemerkt als de plicht om de samenleving te dienen (Sokol, 2006). Vanuit dit perspectief gaat het niet alleen om wat het zorgpersoneel de patiënten of de maatschappij aan het zorgpersoneel verschuldigd is. Het gaat erom wat we aan elkaar verschuldigd zijn als reactie tegen de bestrijding van het coronavirus. Wanneer deze verplichtingen in acht worden genomen, ontstaat er een vorm van solidariteit. Tijdens de coronacrisis wordt het belang van solidariteit in discussies over een moraal van plicht tijdens een pandemie benadrukt (Klopfenstein, 2008). Om dit

concept verder te onderzoeken wordt de volgende hoofdvraag gesteld: In hoeverre kan solidariteit de mate van publieke naleving van coronamaatregelen in Nederland verklaren?

Om antwoord te geven op de hoofdvraag, wordt er eerst ingegaan op het concept solidariteit. Aspecten van solidariteit met betrekking tot gedrag wordt in paragraaf twee besproken. Tot slot wordt in de laatste paragraaf een toepassing van solidariteit tijdens de coronacrisis in Nederland beschreven.

Solidariteit

In de moderne tijd onderscheiden Dawson en Verweij (2012) twee vormen van solidariteit; rationele en constitutieve solidariteit. De eerste vorm kenmerkt zich door het belang van een groep of samenleving die door een collectieve bedreiging wordt aangetast. Het is een top-down benadering vanuit de overheid en is erop gericht om solidariteit te bevorderen tussen individuen en de grotere sociale groepen waar zij deel van uitmaken. De retoriek 'Samen kunnen we dit aan' wordt gebruikt om de belangen van individuen op de korte termijn opzij te zetten, zodat de individuele en collectieve voordelen op de lange termijn worden geholpen. Deze notie was tevens een concept dat de Tocqueville besprak in zijn werk *Democracy in America* (1835). Hij meende dat Amerikanen vrijwillig samenwerkten in verenigingen om de belangen van de groep te behartigen en daarmee hun eigen belangen te dienen. Met behulp van de term "self-interest rightly understood" beschreef de Tocqueville dit concept. In de huidige tijd en in tijden van de corona crisis uit zich deze solidariteit in de gedeelde praktijk van 'social distancing': op korte termijn een (bewegings-)vrijheid die individuen opgeven, om voor op de lange termijn het gedeelde belang, het indammen van de verspreiding van het virus te realiseren (Stevens, 2020).

De tweede variant dient de functie van gedeelde waarden, betekenissen en identiteit. Het gaat hierbij om specifieke normen die beschrijven hoe individuen zich tegenover anderen in een sociale groep gedragen. Het komt voort uit wie we denken of willen zijn als leden van een groep. Het bestaan van solidariteit is in deze opvatting niet afhankelijk van een gevoel van wederkerigheid of wederzijds voordeel. Het is vaak onzichtbaar doordat het zich op het middenniveau tussen het individu en de samenleving

betreft. De nadruk ligt hier meer op lokale groepen in plaats van staten en burgers. Constitutieve solidariteit ontvouwt zich wanneer er een groot gevoel van gemeenschap bestaat dat verder gaat dan rationele of economische belangen (Dawson en Verweij, 2012).

De verschillende vormen van solidariteit, enerzijds emotioneel en anderzijds rationeel hebben als overeenkomst dat er wordt stilgestaan bij de bereidheid om anderen te helpen. De oorsprong van waar dit vandaan komt verschilt echter. In de volgende paragraaf worden de processen die bij het individu een rol spelen om solidair te handelen besproken. Er wordt onderscheid gemaakt tussen uitmondigheid van gedrag vanuit rationele solidariteit en constitutieve solidariteit.

Altruïsme versus Utilitarisme

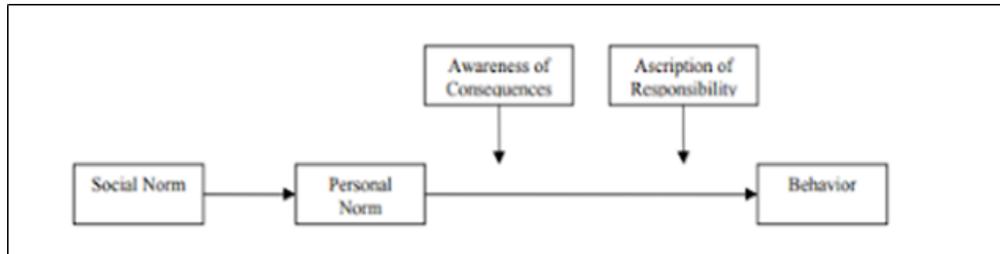
De nadruk op bepaald gedrag waarbij opofferingen van het individu centraal staat, kan zich kenmerken door handelingen uit te voeren wat gebaseerd is op altruïsme en op utilitarisme. Het delen van bezittingen of opofferingen doen van een individu wordt over het algemeen beschouwd als een inherent pro-sociale, ofwel altruïstische, daad. Dit wordt gekenmerkt door gevoelens van solidariteit en binding (Bucher et al., 2011). Naast altruïstische motieven zijn er ook verschillende utilitaire aspecten verbonden aan het delen van bezittingen of het doen van individuele opofferingen. Deze laatste vorm wordt gekenmerkt door het gegeven dat er economisch of rationeel voordeel aan verbonden is. De begrippen altruïsme en utilitarisme gaan over de consequenties van bepaalde handelingen. Het utilitarisme legt de nadruk meer op het nut van een handeling. Het idee dat de verwachte opbrengsten de mogelijke kosten overstijgen. Anders gezegd het netto surplus over wat goed is voor het individu of de maatschappij. Altruïsme gaat tevens over de consequenties van handelingen, deze zijn echter onafhankelijk van de gevolgen of kosten voor het individu zelf (Jeffries et al., 2006).

Altruïsme komt op verschillende manieren tot uiting. Vrijgevigheid, welwillendheid, vergeving, vrijwillig, meedogenloze liefde, deugd en altruïstische liefde zijn verschijnselen van het concept altruïsme (Jeffries, 2014). Gezien de complexiteit van het begrip, wordt altruïsme vaak gemeten aan de hand van individuele belangeloze handelingen tegenover

anderen. In individualistische samenlevingen spelen autonomie en verantwoordelijkheid een belangrijke rol. De individuele interesses worden als belangrijker gezien dan de collectieve interesses (Finkelstein, 2011). Kimmelmeier et al. (2006) erkennen deze begrippen en voegen daaraan toe het streven naar zelfactualisatie door middel van individuele prestaties. De vraag rijst hier of individualisme niet gepaard gaat met egoïsme en er dus nauwelijks plaats is voor altruïsme in landen als Nederland. Dit blijkt echter niet het geval. Binnen individualistische samenlevingen verliezen dwingende normen hun betekenis, maar spelen waarden juist een grotere rol (Veenhoven, 2000). Waarden zijn algemene ideeën over wat nagestreefd kan worden, bijvoorbeeld vrijgevigheid of welwillendheid. Daarnaast onderscheiden ze zich van normen, opdat er geen dwingende gedragsregels aan verbonden zitten. Binnen individualistische samenleving spelen waarden een belangrijkere rol, omdat mensen leven naar wat zij als individu belangrijk vinden.

Schwartz (1984) ontwierp een model hoe een altruïstische gedraging tot uiting komt (figuur 1). Dit is voornamelijk in situaties waarin het gedrag van een individu anderen ten goede komt. Schwartz stelt dat het individu: (1) zich bewust is van de gevolgen voor het welbehagen van het andere individu; (2) vasthoudt aan de persoonlijke waarden die betrekking hebben op deze gevolgen; en (3) een gevoel heeft van verantwoordelijkheid van de acties die hij verricht. Het proces van de sociale waarde naar gedrag wordt gekenmerkt doordat er merkbare consequenties en merkbare persoonlijke verantwoordelijkheid aanwezig zijn. Schwartz (1988) beschrijft Personal norms als “feeling of obligation to act in a particular manner in specific situations” (p.16). Deze Personal norms refereren naar de waarden zoals die hierboven beschreven zijn. Twee componenten in het model die van invloed zijn om van de persoonlijke norm naar actie te gaan zijn awareness of consequences (AC) en ascription of responsibility (AR). AC gaat over de consequenties die ontstaan zodra een bepaalde handeling wordt uitgevoerd en AR over de verantwoordelijkheid dat een individu ervaart om de keuze te maken dat invloed heeft op een ander. In de resultaten van het onderzoek van Hopper en McCarlnielsen (1991) naar het gedrag om te recyclen, kwam naar voren dat persoonlijke normen met een hoog AC, het

recycle gedrag positief beïnvloedt. Daarnaast waren mensen met een hoger AR eerder in staat om te recyclen. Aangezien recycle gedrag niet gebaseerd is op het individuele voordeel, kan er verondersteld worden dat het altruïstisch van aard is. Vanuit deze assumptie wordt dus aangetoond dat wanneer er een hoge mate van AC en AR is bij een individu, dit altruïstisch gedrag kan stimuleren.

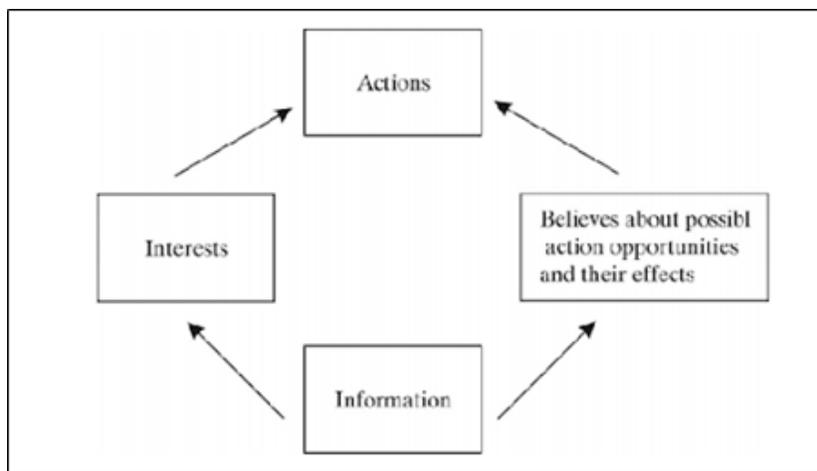
Figuur 1: Model altruïstisch gedrag (Schwartz, 1984)

Een tegenhanger van de altruïstische benadering vinden we in het utilitarisme. Dit kenmerkt zich doordat er gehandeld wordt vanuit het individu, waarin individuele belangrijke of voorkeuren een centrale rol spelen. Het gedrag dat hieruit voortvloeit is gefocust op het welbehagen van het nut voor het zelf in plaats van op de ander (Hechter 1990). De rationele keuze theorie (RKT) werkt deze benadering verder uit.

Individen worden in de RKT gezien als mensen die gemotiveerd zijn door de wensen of doelen die ze hebben. Ze handelen op basis van informatie die ze hebben over beperkingen of voorwaarden die er zijn waaronder ze handelen. Dat wil zeggen dat er altijd rekening wordt gehouden met de baten en lasten gegeven een handeling. Het sentiment van de voorkeuren van het individu zo goed mogelijk nastreven en daarbij zo min mogelijk beperkingen opgelegd krijgen, vormt hierin de kern. Het is echter niet mogelijk om alle doelen te bereiken. Er moeten daarom keuzes worden gemaakt. De RKT stelt dat individuen moeten anticiperen op de resultaten van bepaalde handelwijzen dat zij daarbij calculeren wat voor hen het beste is (Heath, 1976; Coleman, 1973).

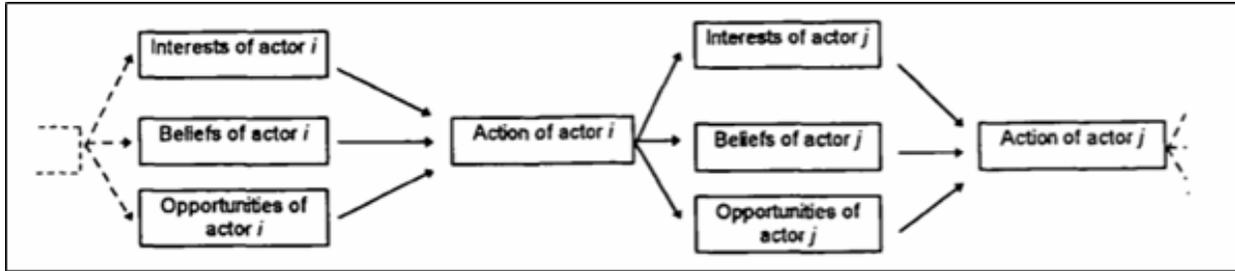
Individen komen vaak in situaties terecht waarbij de keuze om een handeling uit te voeren afhangt van de informatie die beschikbaar is. Deze is echter niet altijd compleet, waardoor er geleund wordt op het idee over de mogelijke positieve en negatieve

consequenties van handelingsalternatieven. Het is hierdoor noodzakelijk dat het gedrag van individuen in relatie met de RKT afhangt van de interesses, de informatie en de inschatting van mogelijke gevolgen. Dit is uitgewerkt in een conceptueel model dat is weergegeven in figuur 2. Het model is niet in staat om individueel gedrag te verklaren in een specifieke situatie. De RKT komt oorspronkelijk uit de economie, politicologie en de criminologie. Er wordt ervan uitgegaan dat de mens een rationeel wezen is, terwijl op het domein van familie en religie gelden andere regels (Hechter & Kanazawa, 1997). Derhalve biedt het model wel een verklaring hoe assumpties van de RKT tot individuele acties leiden.

Figuur 2: Model van rationele keuze theorie (Hedstrom, Swedberg, 1996)

Om individuele acties meer specifiek te maken, spelen mechanismen dat een individuele actie sociaal maakt een rol. Hedström en Swedberg (1996) breiden dit model uit door te stellen dat acties sociaal worden als de keuze van één actor de keuzes van de ander beïnvloed. Het model, wat is weergegeven in figuur 3, beschrijft de interactie tussen individuen. De acties van een individu hebben hierbij invloed op de interesses en de inschatting van mogelijke gevolgen voor het andere individu. Dit model heeft als assumptie dat individuen rationele keuzes maken op basis van het zelf, maar in sociale context ook beïnvloed kunnen worden door anderen.

Figuur 3: Model van rationale keuze gebaseerd op interactie (Hedström & Swedberg, 1996)

In deze paragraaf stonden het altruïstische model en het rationale-keuzemodel centraal. Uit deze modellen zijn gedragshandelingen af te leiden die betrekking hebben op de twee vormen van solidariteit zoals die in paragraaf 1 besproken zijn (rationele en constitutieve). In de volgende paragraaf worden deze concepten samen met de gedragsmodellen toegepast op de corona crisis in Nederland. Op deze manier wordt getracht de mate van naleving van de maatregelen te verklaren.

Toepassing op de coronacrisis

Solidariteit speelt een belangrijke rol als het gaat om de strijd tegen het virus te kunnen winnen. In het rapport *De bedreigde stad* wordt de maatschappelijke impact van COVID-19 op de stad Rotterdam, maar ook op Nederlanders uiteengezet. Uit het rapport is gebleken dat 40 procent van de Rotterdamse bevolking zich persoonlijk bedreigd voelt en 70 procent het gevoel heeft dat de stad wordt bedreigd door het coronavirus (Engbersen et al., 2020). Bedreiging ontvouwt zich voornamelijk op dat werknemers bang zijn hun baan te verliezen (1 op de 3). Daarnaast heerst ook de angst op besmetting (4 op de 10). Ondanks deze dreiging, zijn Nederlanders bereid anderen te helpen waar nodig. Solidariteit uit zich doordat individuen zich aan de overheidsmaatregelen houden, maar ook doordat individuen anderen bij staan waar nodig. Het concept solidariteit wordt door 40 Nederlandse hulporganisaties tevens onderschreven als de drijfveer voor het bestrijden van de corona-pandemie op nationaal en internationaal niveau (PlanInternational, 2020).

In de communicatie van de overheid zijn tevens kenmerken van het aanwakkeren van solidariteit te herkennen. Op 16 maart heeft minister-president Rutte een toespraak

aan Nederland gehouden, waarin hij zegt: “Samen staan we voor een opgave van enorme omvang”. Later in zijn speech benoemt hij: “Een tijd om het gezamenlijke belang boven het eigenbelang te stellen”. (Ministerie van Algemene zaken, 2020). Deze woorden illustreren dat er beroep wordt gedaan op de Nederlandse bevolking om solidair met elkaar te zijn om het virus te kunnen bestrijden. Deze notie van het concept solidariteit past tevens binnen de context van wat Dawson en Verweij (2012) rationele solidariteit noemen. Het is een eerste stap van bovenaf (bottom-up) om bewustwording van de noodzaak van solidariteit te realiseren met als doel een collectieve dreiging tegen te gaan.

In de praktijk blijkt dit tevens effect te hebben. In het onderzoek van Enbersen et al. (2020) werd aan respondenten van heel Nederland gevraagd in hoeverre zij bereid waren om zich aan gedragsregels, die gesteld zijn door de overheid, te houden. Uit de resultaten is over het algemeen een hoge mate van naleving te herkennen. Anderhalve meter afstand houden, grondig handen wassen en zoveel mogelijk thuis te blijven, werd door meer dan 81% erkent. Deze resultaten zijn opvallend, omdat eerder in het onderzoek van Kok et al. (2010), naar de bereidheid om aan vrijheidsbeperkende maatregelen te voldoen in tijden van een virusuitbraak, slechts 33% van de respondenten aangaf hiertoe bereid te zijn. Deze bijzonderheid van hoge naleving in Nederland wordt aan de hand van de twee modellen (altruïstische en rationele keuze) getracht te verklaren. Belangrijk hierbij te noemen is, dat hoewel de corona crisis iedereen treft, er wel een onderscheid te maken is tussen mensen met een hoge kans op besmetting (risicogroep) en mensen met een relatief lage kans op besmetting (niet-risicogroep) (RIVM, 2020). De oorsprong van de naleving van de maatregelen, met het oog op solidariteit, verschilt namelijk per groep.

Constitutieve solidariteit, wat zich meer van binnenuit de samenleving manifesteert, is tevens te herkennen in Nederland. Nadat de maatregelen van kracht gingen, zijn er tal van burgerinitiatieven ontstaan om mensen door heel Nederland te helpen (Rodekruis, 2020). Het gaat hierbij om solidariteit omtrent zaken als boodschappen doen, de hond uitlaten of op gepaste afstand een gesprekje voeren. Deze solidaire daden worden voornamelijk gedaan voor mensen uit de risicogroep die een hoge mate van bedreiging ervaren en

daardoor niet uit huis durven (33,5%) (Bochove, 2020). Uit het onderzoek van Bochove en Snel (2020), naar de mate van solidariteit, kwam naar voren dat 80,9% van de respondenten aangaf bereid te zijn om hulp te bieden of dat al deden aan mensen die dat nodig hebben.

Het fenomeen, individuele handelingen om anderen te helpen waar nodig, kan verklaard worden aan de hand van het altruïstische model. In een interview naar de beweegredenen om andere te helpen, antwoordt Suze Zijlstra (vertegenwoordiger #coronahulp) "Er zijn gewoon mensen die beter thuis kunnen blijven" (NOS, 2020). Dit illustreert dat individuen zoals Suze, maar ook andere hulpverleners, bewust zijn van de gevolgen voor het welbehagen van het andere individu, namelijk het risico voor de risicogroep om besmet te raken. Dit heeft betrekking op het model van Schwartz (1984). Hulpverleners zijn zich namelijk bewust van de consequenties (AC) die hulpbehoevenden ervaren door besmet te raken, en voelen daardoor een verantwoordelijkheid (AR) om ze te helpen. Door de burgerinitiatieven als voorbeeld te nemen, kan de constitutieve solidariteit worden ontleed, die zich in de praktijk vertaalt naar altruïstisch handelen. Deze vorm is meer gebaseerd op het gevoel dan op ratio.

De rationele solidariteit werd vooral georganiseerd vanuit de overheid. Dit heeft zich geuit door bepaalde gedragsregels, als afstand houden en niet samen te scholen, voor te leggen. Vooral aan de niet-risicogroep werd deze boodschap gespecificeerd (NU.nl, 2020). Waarbij het belang van op de korte termijn, een (bewegings-)vrijheid opgeven, om op de lange termijn, het collectieve belang na te streven, werd benadrukt (Stevens, 2020). De ernst van de dreiging werd onderstreept en in het onderzoek van Bochove (2020) gaf 89,2% van de respondenten aan het gevaar dat door de overheid en media werd bericht, serieus te nemen. Deze informatieverschaffing omtrent de gevaren en de hoge mate van naleving in de beginperiode van de virusuitbraak, identificeert karakteristieken van het rationele keuzemodel. Deze stelt namelijk dat individuen hun keuzes baseren op de verschaft informatie over de consequenties voor zichzelf en de individuele interesses. Aan de hand van een afweging tussen de opbrengsten en de kosten, zal een individu een bepaalde

handeling uitvoeren. Hoewel 69% van de niet-risicogroep aangeeft weinig angst te hebben om zelf besmet te raken, wordt er ook door 61,3% aangegeven angst te hebben voor besmetting van familieleden (Bochove, 2020). Op deze manier zou je kunnen stellen dat de kosten voor het individu zich bevinden op de angst dierbaren kwijt te raken en daarmee het individueel belang zich op relationeel niveau bevindt. De hoge mate van naleving van de niet-risicogroep als het gaat om vrijheidsbeperkende maatregelen, zou vanuit de rationele keuze theorie kunnen worden verklaard, opdat de dreiging van het virus bij naasten relatief zwaar kan wegen.

Hoewel de informatieverschaffing voor beide groepen hetzelfde is, verschillen de mogelijke kosten. Bij de risicogroep spelen de zwaarwegende kosten (kans op besmetting, mogelijk overlijden) namelijk een grotere rol. Van de risicogroep geeft 65,1% aan dat het coronavirus een bedreiging voor zichzelf is (Bochove, 2020). Rationeel gezien zullen zij de maatregelen opvolgen, omdat het individueel belang zich op een gezondheidskwestie begeeft.

Daarnaast kwam in het onderzoek van Quaas et al. (2020), naar de mate van zelfbescherming en bescherming van anderen in tijden van de coronacrisis, kwam naar voren dat de risicogroep eerder handelt vanuit het eigen belang dan het belang van anderen. Uit de resultaten kwam naar voren: 'Respondents older than 60 years attach a significantly higher 'selfish' weight on themselves when considering defense efforts'. Onder 'defense' efforts worden vrijheidsbeperkende maatregelen verstaan die nodig zijn om de verspreiding van het virus in te dammen. Deze verklaring wordt tevens onderschreven in het onderzoek van Alfaro et al. (2020) naar de sociale interactie in tijden van een pandemie. De onderzoekers hebben te kennen gegeven dat het in hun data ontbrak om een uitspraak te doen over altruïstische gedragingen bij mensen die vatbaarder zijn voor het virus.

Conclusie en discussie

In dit disciplinaire verslag is getracht de mate van publieke naleving te verklaren aan de hand van solidariteit. In Nederland wordt solidariteit als belangrijk instrument gezien om

het coronavirus te bestrijden. Deze manifesteert zich op twee manieren. Ten eerste het aanwakkeren van rationele solidariteit, waarbij de gevaren, consequenties en oproep tot collectief belang wordt benadrukt door de overheid. De uiteindelijke gedragingen van het individu vanuit de rationele solidariteit kunnen aan de hand van de rationele keuze theorie worden verklaard. Het gaat hierbij om een kosten-baten analyse die tot een mate van naleving kan leiden. Een tweede variant, constitutieve solidariteit, uit zich binnen de samenleving en tussen burgers. Het altruïsme speelt hierin een belangrijke rol, waarbij solidariteit als waarde is genormaliseerd en individuen van daaruit handelen. Dit door middel van hulpbehoevenden bij te staan waar nodig. Naast de twee vormen van solidariteit, heeft de hoge mate van naleving ook een andere verklaring per groep. Het opvolgen van de maatregelen is voor de niet-risicogroep vooral te verklaren vanuit het RKT-model. Bij de risicogroep kan een deel verklaard worden vanuit het RKT-model, maar spelen daarnaast ook altruïstische gedragingen een rol.

Om de coronacrisis te doorstaan is in dit onderzoek het belang van solidariteit erkend, waarbij een onderscheid is te maken tussen het individueel belang en het eigen belang. Al lijken de grenzen in deze crisis te vervagen. Dit verschijnsel is paradoxaal, omdat de RKT en het altruïsme voortkomen uit assumpties van twee tegenstrijdige wetenschapsfilosofieën. De RKT bevat ontologische kenmerken van het realisme (Beus, 2006). Deze stelt dat het individu altijd het eigenbelang zal nastreven en het handelen in het belang van de ander niet bestaat. Het altruïsme bevindt zich echter in de samenleving, zolang het door individuen erkend wordt. Dit slaat op de sociaal-constructivistische filosofie (Du Liang, 2007). Theoretisch gezien staan het handelen uit eigenbelang of uit het belang voor een ander, tegenover elkaar. In dit onderzoek zijn deze uitingsvormen middels gedragsmodellen getracht te verklaren. Voor vervolgonderzoek zou er gekeken kunnen worden hoe deze tegenstrijdige ontologische filosofieën op de onderzoeksvraag daadwerkelijk van toepassing zijn. Hiermee kan er ook vanuit een mogelijk nieuwe wetenschapsfilosofische achtergrond worden gekeken naar solidariteit.

Dit onderzoek is tevens gebaseerd op de eerste twee maanden van de uitbraak van de coronacrisis. Er is daarmee vooral gefocust op de naleving op de korte termijn, waarin

er vooral sprake was van een hoge mate van naleving. In het onderzoek van Prainsack en Buyx (2011) kwam echter naar voren dat solidariteit op de lange termijn tijdens een pandemie in mindere mate een rol speelt. Een abrupte crisis kan ervoor zorgen dat solidariteit in eerste instantie een belangrijke rol speelt, echter over de tijd wordt een crisis bij de bevolking genormaliseerd, waardoor de rol van solidariteit ook afneemt. Met deze hypothese wordt in dit onderzoek tekortgeschoten. Een aanbeveling voor vervolgonderzoek zou dan ook zijn om te kijken naar de rol van solidariteit op de lange termijn van de coronacrisis.

2.2. Internationale Betrekkingen

Inleiding

Is de Nederlandse democratie in gevaar door COVID-19 maatregelen? Donderdag 27 februari werd de eerste besmetting vastgesteld in Nederland (Rottinghuis, 2020). Daarop stelde Bruins, de toenmalig Minister van Medische Zorg (2020) dat “alles erop is gericht verdere verspreiding van het nieuwe coronavirus te voorkomen” en bereid te zijn “verdergaande maatregelen indien noodzakelijk” in te zetten. Over de maand maart werden de een na de andere maatregelen uitgerold: van thuiswerken, tot het sluiten van scholen en de horeca (Rottinghuis, 2020). Als respons op de intelligente lockdown, riep het NRC Handelsblad dat het maatreglement verder ingrijpt op het publieke leven en ‘botst met liberale waarden’ (Aharouay & Adriaanse, 2020). Er was echter massale steun door Nederlanders voor de corona-maatregelen eind maart (I&O Research, 2020a). In een crisis waarbij de Nederlandse nationale gezondheid bedreigd wordt, is er sprake van een veiligheidskwestie. De maatregelen van de overheden die deze veiligheid in acht houden, tasten burgerlijke vrijheden aan. Zoals de Raad van Volksgezondheid en Samenleving (RVS) (2020, 8) ook aanduidt: “de vrijheid van de een heeft invloed op de gezondheid van een ander.”

Vrijheid en veiligheid botsen dus soms in een samenleving. Dit onderzoek richt zich daarom op dit spanningsveld en hoe het een boven het ander kan worden gesteld in een veiligheids crisis zoals COVID-19. De onderzoeksvraag luidt: Hoe kan vrijheid in een democratie gelegitimeerd ingeperkt worden tijdens een veiligheids crisis zoals COVID-19? Vanuit de discipline Internationale Betrekkingen in Historisch perspectief wordt dus getracht inzicht te geven over de veiligheids- en vrijheidsaspecten van de coronacrisis, en daarmee ook naleving te verklaren. De tijdsperiode is februari tot mei 2020, met een focus op maart en april. Daarbij horen enkele deelvragen. Wat wordt er precies verstaan onder vrijheid en veiligheid? Welke rol vervullen de overheid en burgers in een veiligheidskwestie? Onder welke voorwaarden kan naleving van vrijheidsbeperkende veiligheidsmaatregelen omtrent COVID-19 verklaard worden?

Dit onderzoek zal vanuit het constructivisme werken. Het is een opkomende stroming in internationale betrekkingen dat zich afzet tegen het liberalisme en realisme. De voornaamste reden dat het gebruikt wordt, is om een ander licht te werpen op vrijheid en veiligheid. Realisme en liberalisme gaan er bijvoorbeeld van uit dat staten (alleen) materiële belangen hebben en strijden om macht in een wereld met een ongelijke machtsbalans. Het constructivisme benadrukt de sociale constructie van kennis en daarmee ook de constructie van een sociale realiteit (Guzzini, 2000, 149 in Adler, 2013, 113). De securitiseringstheorie en *human security* worden aangehaald om te verklaren hoe een overheid een veiligheidskwestie kan creëren om daarmee de nationale gezondheid te beschermen. De naleving van de voorgestelde noodmaatregelen door de bevolking is daarbij van belang (Buzan, Wæver, Wæver & De Wilde, 1998; Newman, 2001).

Dit onderzoek is maatschappelijk betrokken, omdat het inzicht geeft in het handelen van burgers en de overheid in de COVID-19 crisis omtrent de noodmaatregelen. Het succes van de maatregelen en de bestrijding van het virus hangt namelijk af van de naleving. Er zullen voorstellen voor de post-piek coronaperiode worden gegeven. Verder is er nog weinig academische literatuur over de politiek-sociale implicaties van het virus. Dit onderzoek hoopt bij te dragen door een constructivistisch perspectief te bieden over het verloop van de veiligheidskwestie in Nederland.

Er wordt gebruik gemaakt van secundaire academische literatuur om dit onderzoek een theoretisch solide invulling te geven. Daarnaast zal er ook gebruikt worden gemaakt van primair bronmateriaal rondom COVID-19 ter aanvulling, om het gebrek aan literatuur aan te vullen. Ten eerste zal er een theoretisch kader geschetst worden rondom vrijheid en veiligheid, en de securitiseringstheorie en *human security* zullen worden toegelicht. De rol van de overheid en de burgers worden hierin nader besproken. Daarna zal dit toegepast worden op de huidige coronasituatie. Daarbij zal ook de naleving besproken worden. Tot slot wordt voorzichtig gekeken naar het verloop van post-piek corona.

Theoretisch kader

Er is een spanningsveld tussen vrijheid en veiligheid. Bescherming van vrijheden kan veiligheid en stabiliteit bevorderen. Echter, om de veiligheid van bepaalde actoren, zoals burgers, te garanderen, moeten er soms maatregelen worden genomen die de vrijheden van diezelfde burger inperken. De mens, en diens gezondheid, staat daarbij centraal. Om de interactie tussen veiligheid en vrijheid te bestuderen, zal er vanuit het constructivisme geredeneerd worden. De interactie tussen vrijheid en veiligheid zal bestudeerd worden vanuit het constructivisme. Sociale interacties en constructies staan hierbij centraal.

Constructivisme

Een denker die belangrijk was voor de vorming van deze stroming is Alexander Wendt en zijn artikel *Anarchy is What States Make of It* (1992). Hij bekritiseert belangrijke noties van het realisme, namelijk dat machtspolitiek en 'self-help' geen essentiële aspecten van een anarchie zijn. Machtspolitiek houdt in dat staten strijden voor meer macht in een werelddomein, en 'self-help' beschrijft hoe staten niemand vertrouwen voor hun veiligheid behalve henzelf. Wendt beweert juist dat deze twee aspecten worden gevormd door "*the practices that create and instantiate one structure of identities and interests rather than another*" (1992, 394-395). Er zijn dus processen die deze concepten vormen, met name hun identiteit en belangen. Hurd gaat verder en definieert constructivisme als de 'sociale' en 'relationele' constructen van wat staten zijn en willen (Hurd, 2009, 298). Met andere woorden, het gedrag en de denkwijze van actoren in de wereldpolitiek hangt af van hun begrip van de wereld om hen heen (Hurd, 2009, 312-313). Dit kan ook wel worden gezien als het toekennen van betekenis aan sociale constructen. Het constructivisme benadrukt, zoals eerder vernoemd, de sociale constructie van kennis en daarmee ook de constructie van een sociale realiteit (Guzzini, 2000, 149 in Adler, 2013, 113). Dit vloeit uit het geloof dat de materiële wereld niet vaststaat: interacties en taal hebben invloed op de wijze waarop collectieve kennis en sociale feiten gecreëerd worden (Adler, 2013, 121).

Concluderend, het gedrag en denkwijze van staten en mensen hangen af van hun begrip van de (sociale) wereld om hen heen, de onderlinge verstandhoudingen en de

betekenis die zij eraan hechten. Sociale interacties en processen zijn dus cruciaal. Hiermee wordt er collectieve kennis en sociale feiten verzameld. Dit is een actief en intersubjectief proces, waarbij identiteit en belangen worden gecreëerd en gevormd. In de volgende paragraaf zal er naar de concepten vrijheid en veiligheid worden gekeken en hoe deze zich verhouden met het constructivisme.

Vrijheid en veiligheid

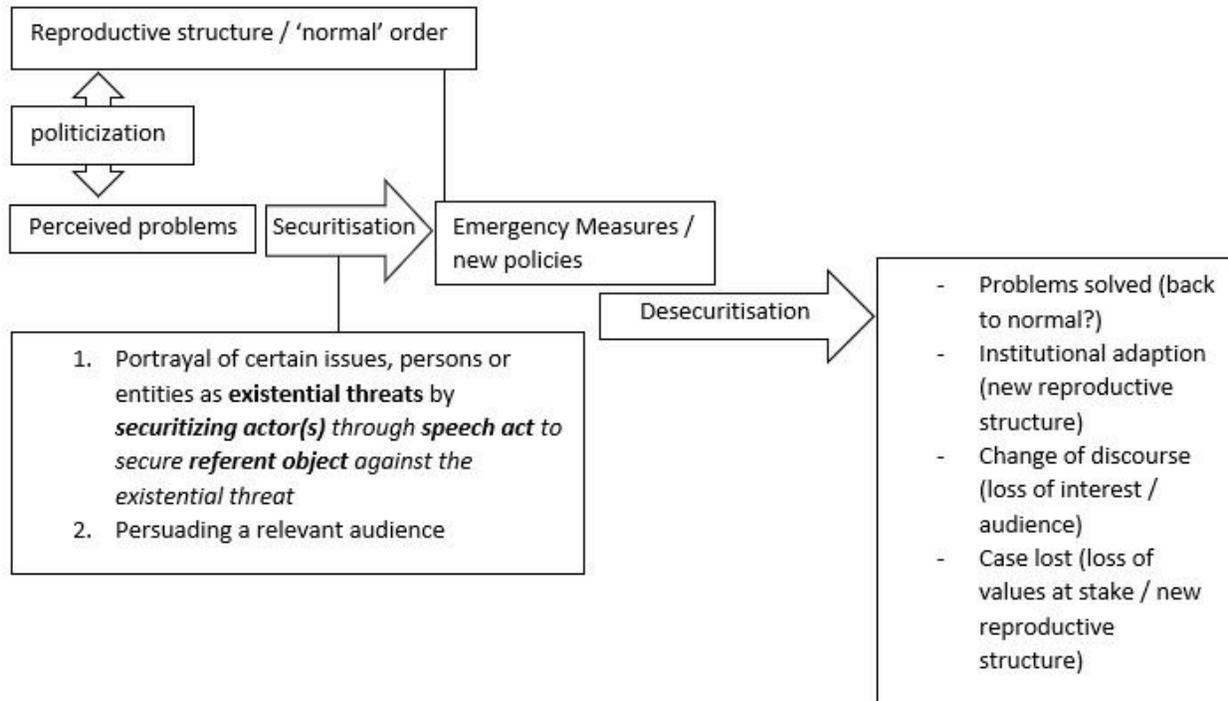
Vrijheid kan op vele manieren worden begrepen. Daarom kan het handig zijn naar globale opvattingen te kijken. Birch (2001) heeft enkele belangrijke opmerkingen omtrent vrijheid. Ten eerste is vrijheid van belang voor de mens omdat ze keuzemakers zijn. Binnen het concept vrijheid zijn er twee algemene stromingen te vinden: het principe van 'positieve' vrijheid en 'negatieve' vrijheid, voor het eerst ontwikkeld door Isaiah Berlin (Birch, 2001, 132). Over het algemeen gaat positieve vrijheid in op de mogelijkheid om nuttige dingen te doen, zelfontwikkeling na te streven en te kunnen participeren in een samenleving. De negatieve notie is de vrijheid dat een individu kan doen wat hij wil, anders gezegd: de afwezigheid van externe limieten (Birch, 2001, 120). Hoe verhouden deze zich tot het constructivisme?

Het *Oxford Handbook for International Relations* stelt dat constructivisme voornamelijk de waarde van positieve vrijheid benadrukt. Dit betreft de basisrechten van een individu die beschermd moeten worden. Dit is in tegenstelling met negatieve vrijheid, wat het verwijderen van limieten op individuele vrijheden betreft (Reus-Smit & Snidal, 2009, 23). Verder wordt er ook benoemd dat het constructivisme positief staat tegenover verandering en ruimte geeft aan collectieve menselijke *agency* (Reus-Smit & Snidal, 2009, 24). Binnen een maatschappij kunnen dus veranderingen plaatsvinden door een collectief of individu die stelt dat het nastreven van positieve vrijheid noodzakelijk is. Dit kan gebeuren wanneer het sociale discours hier belang aan heeft gegeven. Als gevolg wordt gesteld dat de basisrechten van burgers moeten worden beschermd, waaronder het vrij kunnen participeren in een samenleving en het kunnen nastreven van zelfontwikkeling. Dit behoort onder burgerlijke vrijheden.

Het concept *human security* bevat een bepaalde notie van veiligheid. Het zet de mens als focuspunt van veiligheid, oftewel datgene wat beschermd moet worden tegen potentiële dreigingen (Newman, 2001, 240). Dit valt goed samen met constructivisme, omdat *human security* het belang van ideeën, waarden en *agent*-georiënteerde processen benadrukt. De belangrijkste implicatie van *human security* voor dit onderzoek is dat staten aan de hand van dit concept inzien dat socio-economische factoren en mensenrechtenstandaarden, waaronder vrijheden, direct invloed hebben op vrede en veiligheid binnen en tussen gemeenschappen (Carnegie Commision, 1997; Klugman, 1999 in Newman, 2001, 249). Door te investeren in socio-economische ontwikkeling wordt stabiliteit in een samenleving gewaarborgd. Oftewel: door burgerlijke rechten en vrijheden te beschermen, en zo veiligheid te garanderen, wordt stabiliteit bevordert. Er zijn echter ook instanties waarin vrijheden juist ingeperkt of aangetast worden om veiligheid te bewaren. De menselijke veiligheid is dan in conflict met de vrijheden van hetzelfde individu. De COVID-19 situatie is hier een voorbeeld van. Hoe komt een veiligheidskwestie tot gang? En welke rol vervullen de overheid en de burgers daarin? De volgende paragrafen zullen dit toelichten aan de hand van de securitiseringstheorie.

Securitiseringstheorie

De securitiseringstheorie komt voort uit het constructivisme. Volgens de *Copenhagen School of Security Studies*, is de kern van securitisering dat een actor een waargenomen probleem van het politieke domein probeert te verplaatsen en tot veiligheidskwestie te bestempelen. In een normale situatie (*'normal order'*) vindt er eerst de politisering van een onderwerp tot waargenomen probleem plaats. Als er dan securitisering plaatsvindt, kan dit noodmaatregelen legitimeren die nodig worden geacht de dreiging tegen te gaan (Ozacvi, 2019). Securitisering is alleen voltooid wanneer een groot gedeelte van het publiek erkent dat de dreiging zodanig groot is dat het een veiligheidskwestie betreft en dat de voorgestelde noodmaatregelen de kwestie ook tegen kan gaan (Buzan et al, 1998, 25). *Desecuritization* gaat juist in op het terugkeren van dit proces (Ozacvi, 2019).

Figuur 4: Model van securitization theory (Ozavci, 2019)

Kort samengevat bevat de *securitization theory* de volgende aspecten (Buzan, Wæver, Wæver & De Wilde, 1998). *Referent objects* zijn de voorwerpen die existentieel bedreigd worden en een legitieme waarde hebben om voort te bestaan. De *securitizing actors* zijn de actoren die waargenomen problemen securitiseren door te verklaren dat het *referent object* existentieel bedreigd wordt (Buzan et al, 1998, 36). Het discours van het presenteren van het probleem als een existentiële dreiging voor het *referent object* wordt een *securitizing move* genoemd. Het proces van securitiseren door de actoren wordt een *speech act* genoemd, omdat het gaat om de handeling: “*By saying the words, something is done*” (Buzan et al, 1998, 26). Hiermee wordt dus geprobeerd een relevant deel van het publiek te overtuigen van de noodzaak (en wanneer het ook aangenomen wordt, is de securitisering voltooid)(Buzan et al, 1998, 25). Het publiek erkent dat de dreiging plaatsvindt, en accepteert dus ook de maatregelen (*emergency measures*) die worden voorgesteld door de *securitizing actors* om het probleem tegen te gaan. Het creëren van een veiligheidskwestie is dus afhankelijk van de intersubjectieve (sociale) processen tussen de *securitising actors* en het publiek.

Toepassing op de COVID-19 situatie

Burgerlijke vrijheden en democratie

Er is sprake van inperking van de burgerlijke vrijheden vanaf de ingang van landelijke coronamaatregelen op 12 maart 2020 (Rijksoverheid, 2020a). Op de overheidssite is er geen duidelijke verwijzing te vinden naar de implicaties die de noodmaatregelen hebben voor de burgerlijke vrijheden. Echter hebben verschillende bronnen al bericht welke burgerlijke vrijheden aangetast worden: vrijheid van vereniging of vergadering, vrijheid van geloof, het recht op onderwijs, het recht op vrij reizen, en vrij verkeer van goederen en diensten. Ook zaken zoals bescherming van privacy zijn relevant (met name de discussie over potentiële corona-apps). Daarnaast wordt de rechtspleging op een lagere capaciteit uitgevoerd en was de asielaanvraagprocedure volledig gesloten (NRC, 2020; Juurd Eijsvoogel, 2020).

Verder werd beargumenteerd dat de noodverordeningen van de overheid voor een lange periode niet gelegitimeerd waren onder de grondwet (Kuiper & Lievisse Adriaanse, 2020). Volgens het College van de Rechten van de Mens (z.d.) is dit geoorloofd zolang het ter bescherming van de volksgezondheid is. De overheid is zelfs gebonden aan nationale en internationale verdragen die dit afdwingen. Echter zijn er beperkingen aan de mate waarin burgerlijke vrijheden mogen worden aangetast, en zijn er extra eisen waaraan de overheid aan moet voldoen (College van de Rechten van de Mens, z.d.).

Er worden dus verscheidene vrijheden beperkt, en de overheid staat tot een bepaald niveau in zijn recht om dit te doen. De wijze waarop hun handelen gelegitimeerd wordt en de manier waarop de bevolking de maatregelen aanneemt en naleeft, wordt aan de hand van de securitiseringstheorie in de volgende paragrafen besproken.

Securitiseringstheorie, vrijheid en veiligheid

Binnen Europa is te zien hoe overheden op verschillende manieren de globale COVID-19 crisis aanpakken. Echter vertonen ze allemaal aspecten van securitisering, waaronder het betuigen dat COVID-19 een bedreiging voor de nationale gezondheid is. De manier waarop

een overheid optreedt en de perceptie van dreiging bij een bevolking beïnvloedt de mate van naleving van de maatregelen. Wanneer autoriteit wordt uitgeoefend op manieren die als legitiem worden beschouwd, zal naleving van noodmaatregelen omhoog gaan, omdat gemeenschappen zichzelf dan reguleren (Stott, West & Harrison, 2020, 3). In Nederland wordt er een 'intelligente lockdown' uitgevoerd, terwijl in landen zoals India en Frankrijk er strenger gehandhaafd wordt - wat resulteert in meer boosheid en onrust onder de bevolking (Stott, West & Harrison, 2020, 3). De handelwijze van Nederland wordt nu nader besproken.

Allereerst handelt de overheid als *securitizing actor*, met Rutte als leider. Het coronabeleid zelf wordt samengesteld door het Outbreak Management Team (OMT), een groep wetenschappers die wekelijks samenkomen (Brink, 2020). 22 Januari was er de eerste vermelding van een 'nieuw coronavirus' uit Wuhan (Bruins, 2019). Daarop werden voorbereidingen getroffen in Nederland: het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) stelde de Gemeentelijke Gezondheidsdiensten op de hoogte van de uitbraak, en het OMT werd opgezet. Het COVID-19 virus werd toen al als waargenomen probleem beschouwd en de politisering kwam op gang, ondanks dat de kans klein werd geacht dat het virus naar Europa zou komen. Politieke instituten namen actie om zich voor te bereiden voor een mogelijk besmettingsprobleem. Pas later werd het virus opgevat als reële dreiging voor de nationale gezondheid (*referent object*). Dit begon na het vaststellen van het virus in Limburg op 25 februari, en de eerste coronapatiënt op 27 februari (Bruins, 2020). Het Nederlandse beleid omtrent het virus werd aangescherpt: maximale controle van het virus, voorkomen dat de zorg overbelast wordt en beschermen van de kwetsbare mensen in de samenleving (Rijksoverheid, z.d.). De mens werd dus centraal in de veiligheidskwestie gezet.

De manieren van informatieverschaffing omtrent corona zijn ook opgenomen in het beleid: dit zou onder andere gebeuren vanuit communicatie van het RIVM met de media en het algemeen publiek, het beschikbaar stellen van informatie beschikbaar via de website, en het inzetten van sociale media en persvoorlichting (van Dissel, 2020). Voornamelijk

persvoorlichting en persconferenties (beide behorende onder *speech acts*) zijn van belang gebleken in het bereiken van het publiek betreffende COVID-19.

De Nederlandse burgers zijn het aangestelde publiek dat overtuigd moest worden van de dreiging van het coronavirus voor de nationale gezondheid, en de noodzaak van de maatregelen. De ernst van de situatie drong eind februari tot begin maart wel door, maar vanuit de *securitizing actors* waren er nog geen strikte maatregelen. Er was ook nog geen sprake van serieuze aanpak: zo deed Rutte 9 maart een dringende oproep aan Nederland om zich aan de hygiënemaatregelen te houden in de strijd tegen het virus, en stelde hij ook dat de Nederlandse nuchterheid in deze situatie naleving kan tegenstaan. Echter schudde hij daarna tegen zijn eigen waarschuwing in de handen van Jaap van Dissel en deed lachend zijn fout af (Trouw, 2020). De boodschap die hij via deze *speech act* uitdroeg, bevestigde dus niet dreiging van het virus en de noodzaak van de maatregelen.

Dit sloeg om met een historische tv-toespraak van Rutte op 16 maart, waarop hij 1) de enorme omvang van de situatie benadrukt met de razendsnelle veranderingen, 2) medeleven toont tegenover de getroffen en, en 3) helder schetst wat de Nederlandse aanpak inhoudt (intelligente lockdown), en hoe dat de komende periode zou ontfouwen (Rijksoverheid, 2020b). Daarbij werd er zwaar geleund op wetenschappelijke onderbouwing om legitimiteit op te bouwen. Deze *speech act* werd bijzonder verrast ontvangen. Vele mensen reageerden met lof op het optreden van Rutte (Arnoldus, 2020). De combinatie van het optreden van Rutte, de daaropvolgende wekelijkse persconferenties waarbij de ontwikkelingen nauwlettend in de gaten werden gehouden, en de relatief soepele maatregelen in vergelijking met buurlanden in Europa, hebben waarschijnlijk geleid tot een acceptatie van het optreden van de overheid. Een relevant deel van de bevolking accepteerde de voorgestelde maatregelen en erkende de reële dreiging vooral met de piek in besmettingen in maart en april (van Heck, 2020). Daarmee was dus het securitiseringsproces compleet.

Dat vertaalt zich ook naar cijfers. Uit onderzoek blijkt dat er in de maanden maart en april goed was gehouden aan de maatregelen. Een schatting is dat de *social distance* maatregelen hebben geresulteerd in een reductie van 71% in het aantal contacten dat

mensen hadden, wat vergelijkbaar met landen die hetzelfde beleid als Nederland aanhouden (geen totale lockdown). Daarbij was wel verschil tussen o.a. leeftijdsgroepen (Backer et al, 2020).

De Nederlandse burger staat dus over het algemeen positief tegenover de inperking van zijn vrijheden. Ook accepteren ze verminder democratische controle van de noodmaatregelen (I&O Research, 2020b). Dit zou te verklaren kunnen zijn vanuit het feit dat de cijfers en informatie rondom corona dagelijks bij worden gehouden door het RIVM en er wekelijkse persconferenties zijn waar Rutte op vele manieren de ernst van de situatie benadrukt, maar ook mogelijkheden voor versoepelingen bespreekt. Geschat wordt dat negen op de tien Nederlanders het coronanieuws volgen, en 89% staan tevreden tegenover de ontwikkelingen met Rutte (I&O Research, 2020b). Verder is het belangrijk dat Rutte ook erkent dat de situatie zwaar is voor alle Nederlanders. Door duidelijk te maken dat de afweging wordt gemaakt tussen het beschermen van de vrijheden en beschermen van de veiligheid, herkent de staat dat weerstand en naleving van de maatregelen samenhangen met diezelfde vrijheden. Vanuit *human security* wordt namelijk gezien hoe de stabiliteit in een samenleving onder andere kan afhangen van socio-economische factoren; bijvoorbeeld burgerlijke vrijheden en rechten. Echter staat de acceptatie van de maatregelen niet gelijk met de naleving ervan. In mei is er al op te maken dat mensen zich iets minder goed aan de anderhalvemeter regelingen houden, vooral met de versoepelingen in het vooruitzicht, wat in Juni alleen maar versterkt is (I&O Research, 2020c; I&O Research, 2020d).

Concluderend: zoals eerder benoemd, kan in een maatschappij veranderingen plaatsvinden door een collectief of individu dat stelt dat nastreven van positieve vrijheid noodzakelijk. Deze vrijheid wordt momenteel ingeperkt, hoewel het vanaf eind april weer langzamerhand aan het versoepelen is. De perceptie van de dreiging van COVID-19 voor de nationale gezondheid (en samenleving in het algemeen) is nu dermate hoog, dat dit het nastreven van de vrijheid overschaduwet. Althans, voor een groot genoeg gedeelte voor de bevolking geldt dat. Er zal altijd een weerstand bij een minderheid zijn tegenover de vrijheidsbeperkende maatregelen. De overheid heeft dus het publiek weten te overtuigen (*via speech act*) van de noodzaak van de dreiging, en de voorgestelde maatregelen worden

als oplossing als het probleem geaccepteerd. Het sociale discours stelt veiligheid boven vrijheid voor een tijdelijke periode. De maatregelen, maar ook de *securitizing actors* worden daarbij gelegitimeerd. Nu wordt aangenomen dat de maatregelen ook (in grote zin) werken, en de *speech act* continueert, zal de acceptatie en naleving dus ook naar verwachting doorgaan. De overheid speelt slim in op de behoeften van de burgers en de ontwikkelingen in de coronasituatie, en ziet daar waar mogelijk versoepelingen en veranderingen in het beleid.

Post-piek corona

Vanuit het RVS is naar voren gekomen dat er twee routes van overheidshandelingen zijn om de publieke gezondheid te bewaren (2020, 8). Aan de ene kant is er de ‘statische en hiërarchische’ handelswijze tijdens een acute crisis, waarbij het collectieve belang overheerst. Hierbij kan aan de intelligente lockdown worden gedacht. De andere route is complexer, maar ziet oplossingen in “contextgebonden afwegingen binnen publiek vastgestelde kaders en vanuit een gedeelde verantwoordelijkheid” (RVS, 2020, 8). Aangezien de besmettingen en dodenaantallen al enkele tijd aan het dalen zijn, is er ruimte om te kijken naar een toekomst post-piek corona (Uffelen en Frijters, 2020). Bij de tweede route wordt meer verantwoording en ruimte aan burgers (en professionals, ondernemers e.d.) gegeven om afwegingen te maken waar ze waarde aan hechten. Dit zal wel binnen ‘publiek vastgestelde kaders’ zijn, elk met hun specifieke context. Het RVS stelt dat dit niet alleen mensen hiermee actievere en draaglijker verantwoordelijkheid krijgen, maar ook eigen zorgen en dilemma’s bespreekbaarder maakt (2020, 8).

Aangezien hiermee een mate van controle terug wordt gegeven aan de burgers, zij het binnen overheidsbepaalde gebonden kaders, kan dit de negatieve percepties van vrijheidsbeperking verminderen en naleving bevorderen. Het zou dus een goede optie om te overwegen.

Conclusie

De COVID-19 crisis en naleving omtrent de maatregelen zijn getracht vanuit een constructivistisch perspectief met de securitiseringstheorie te verklaren. Hier is uitgekomen dat de inperking van burgerlijke vrijheden geaccepteerd kan worden, zolang het sociale discours rondom de veiligheidskwestie vanuit de overheid de noodzaak van de veiligheidskwestie legitimeert, en een relevant gedeelte van de bevolking aanneemt dat dit met noodmaatregelen aangepakt kan worden. Er zal dan naleving plaatsvinden. Wanneer dit niet het geval is, dan is het waargenomen probleem niet gesecuritiseerd, en zal het publiek een beroep doen op hun vrijheden en zich tegen de maatregelen keren. Er is dus een interactieve relatie tussen de overheid en een relevant gedeelte van de bevolking. Tijdens de COVID-19 crisis is er zodanig vanuit de Nederlandse overheid gehandeld, dat het securitiseringsproces succesvol was. De bevolking heeft met algemene tevredenheid en naleving de maatregelen opgevolgd. Dit is echter een continuerend proces, en moet dus met dezelfde noodzaak voortgezet worden, voornamelijk wanneer de versoepelingen tot een verzwakking van de naleving kunnen leiden.

De keuze om dit onderzoek te verrichten vanuit het constructivisme heeft zijn voor- en nadelen. Aan de ene kant verwerpt het de dominante visie dat staten en actoren alleen handelen uit machtsbelangen in een vast structureel systeem. Constructivisme geeft meer *agency* aan actoren. Verder is het tegenwoordig ingebed in standaard internationale betrekkingen theorie, en de onderzoeksmethodologie zijn verbeterd (Adler, 2013, 112). Echter is het nog niet algemeen toegepast binnen academisch onderzoek in het veld en zijn er nog controversies aan te wijzen. De securitiseringstheorie laat daarbij andere factoren, zoals visuele en lichamelijke overtuigingskracht buiten rede.

Verder zijn er mogelijkheden voor toekomstig onderzoek om het verdere verloop van de pandemie in Nederland in kaart te brengen. Zo zou desecuritisering met betrekking tot de coronacrisis, oftewel het versoepelen van de maatregelen wanneer dit niet meer een directe dreiging voor de nationale gezondheid bevat, in een later stadium zeer relevant worden. Daarnaast kan meer in diepte naar één aspect van veiligheid kunnen worden gekeken, zoals de controversies rondom de corona-app en privacy van burgers.

2.3. Duurzame Ontwikkeling

Inleiding

Met de uitbraak van de COVID-19 pandemie staat de wereld sinds het begin van 2020 voor een van de grootste uitdagingen van deze tijd. De enorme gevolgen op wereldwijde schaal kunnen goed worden geïllustreerd aan de hand van de door de Verenigde Naties vastgestelde *Sustainable Development Goals* (SDGs) - een verzameling van 17 wereldwijde doelen, ontworpen als blauwdruk om tegen het jaar 2030 een betere en duurzamere toekomst te hebben bereikt (Nilsson, et al. 2016).

De coronapandemie komt in een tijd waarin een significant aantal landen progressie maakten in de implementatie van deze doelen (Verenigde Naties, 2020). De grootscheepse gevolgen van de coronacrisis gooien echter roet in het eten. Terwijl de nieuwe infectieziekte in de eerste plaats de vooruitzichten voor het verbeteren van de mondiale volksgezondheid (SDG 3) ondermijnt, heeft het ook destructieve gevolgen voor de andere doelen. Zo worden naar schatting 1.25 biljoen studenten gehinderd door de pandemie (SDG 4); leidt het verlies van banen wereldwijd tot meer armoede (SDG 1 & 8); en worden er door de verstoorde voedseldistributie enorme hongersnoden verwacht (SDG 2) (Verenigde Naties, 2020). Voor een duurzame toekomst is het daarom niet alleen voor de volksgezondheid, maar voor tal van andere gebieden cruciaal om de coronapandemie onder controle te krijgen.

Wereldwijd worden er vergaande maatregelen genomen om het coronavirus te bestrijden. Ook in Nederland zijn vanaf halverwege maart 2020 ingrijpende overheidsbesluiten aangekondigd rondom de aanpak van het coronavirus. Zo werden als onderdeel van de 'intelligente lockdown' de onderwijsinstellingen en horecagelegenheden gesloten, bijeenkomsten afgelast en werd de anderhalvemeter-samenleving een feit.

Omdat menselijk gedrag de overdracht van besmettelijke ziektes sterk beïnvloedt, is publieke naleving van de opgelegde maatregelen cruciaal voor de bestrijding van een pandemie (Siegrist & Zingg, 2014). In Nederland was de mate van publieke naleving van coronamaatregelen tijdens het begin van de intelligente lockdown hoog. Ondanks het

vrijheidsbeperkende karakter en de enorme maatschappelijke kosten van de maatregelen, zei het overgrote deel van de Nederlandse bevolking achter de genomen maatregelen te staan en zich eraan te houden (Van Heck, 2020)(Beerepoot, et al. 2020).

Omdat is gebleken dat de hoge mate van naleving in het verdere verloop van de coronacrisis geen stand heeft gehouden, is het belangrijk om te weten door welke factoren de hoge mate van publieke naleving in de eerste weken na de invoering van de maatregelen verklaard kan worden (Boersema, 2020). Deze kennis zou in de toekomst kunnen bijdragen aan effectiever beleid omtrent de bestrijding van het virus en is daarom van groot maatschappelijk belang.

In de afgelopen decennia is er veel onderzoek gedaan om te begrijpen hoe mensen kiezen om zich te gedragen wanneer ze worden geconfronteerd met bedreigingen (Floyd, et al. 2000). In dit onderzoeksgebied is begrip over risicoperceptie essentieel gebleken voor het verklaren van gedrag (Barrios & Hochberg, 2020). Om de mate van publieke naleving van vrijheidsbeperkende maatregelen in tijden van crisis te begrijpen, zal vanuit de discipline *Duurzame Ontwikkeling* onderzoek worden gedaan naar de risicoperceptie van burgers tijdens de coronacrisis. De volgende disciplinaire deelvraag zal centraal staan: *Hoe kan risicoperceptie van burgers de mate van publieke naleving van vrijheidsbeperkende maatregelen tijdens het begin van de coronacrisis in Nederland verklaren?*

Onderzoek naar de samenhang van risicoperceptie en gedrag in het geval van opkomende infectieziekten staat in de kinderschoenen (Bults, et al. 2011). Ook over de COVID-19 pandemie is tot op heden nog weinig literatuur verschenen. Verwacht wordt daarom dat dit onderzoek een relevante wetenschappelijke bijdrage kan leveren die inzicht biedt in de relatie tussen risicoperceptie van burgers en de naleving van maatregelen tijdens de coronacrisis.

Om de disciplinaire deelvraag te beantwoorden zal allereerst een theoretisch kader rondom het begrip risicoperceptie worden gevormd. Hierbij zal met name worden ingegaan op de *Protection Motivation Theory* (PMT) van Rogers (1975). Vervolgens zal getracht worden de theorie toe te passen op de eerste anderhalve maand van de

coronacrisis in Nederland om een adequaat antwoord te formuleren op de disciplinaire deelvraag.

Theoretisch kader

Risicoperceptie en gedragstheorieën

Risicoperceptie is de overtuiging van mensen over potentiële schade of de mogelijkheid van verlies. Het is een subjectief oordeel over de kenmerken en ernst van een risico (Gellman & Turner, 2013). Het inschatten van risico is een complex proces dat afhangt van meerdere contextuele factoren, zoals de manier waarop het risico wordt beschreven, maar ook van persoonlijke en culturele karakteristieken (Van Der Pligt, 1998).

Omdat risicoperceptie en gedrag onlosmakelijk aan elkaar verbonden zijn, is risicoperceptie binnen veel gedragstheorieën een belangrijk begrip (Siegrist & Zingg, 2014). Veel van de in de literatuur beschreven theorieën hebben betrekking op het verklaren of beïnvloeden van gezondheidsgerelateerde besluiten. Zo worden de *Health Belief Model* (HBM), de *Protection Motivation Theory* (PMT), de *Theory of Reasoned Action* (TRA) en de *Subjective Expected Utility theory* (SEU) door Weinstein (1993) genoemd als de vier belangrijkste in dit domein.

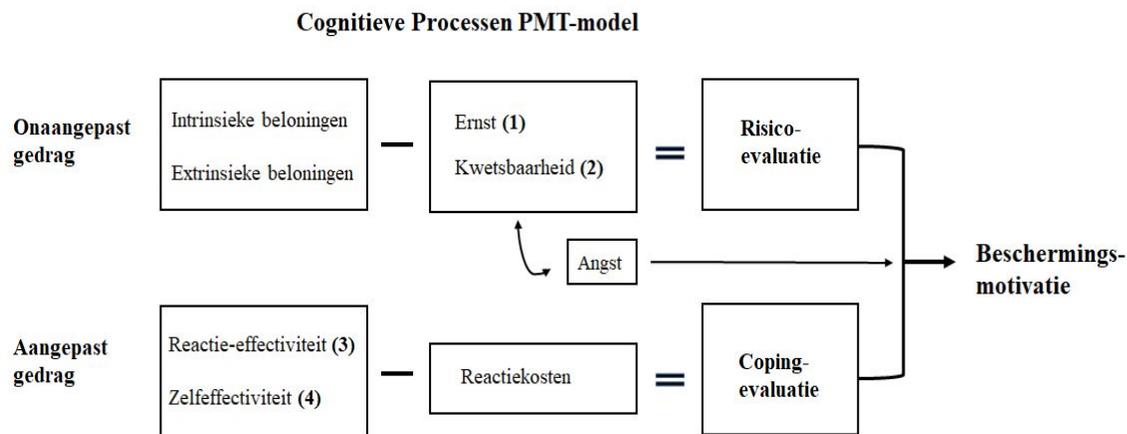
Van de vele theorieën die gerelateerd zijn aan het verklaren van de samenhang tussen risicoperceptie en gedrag, is de *Protection Motivation Theory* (PMT) één van de meest geciteerde (Inouye, 2014). Deze theorie, samengesteld door Rogers (1975), stelt dat een hoge mate van risicoperceptie de publieke intentie om beschermende maatregelen te aanvaarden beïnvloedt (Van Der Weerd, et al. 2011). Naast het feit dat het PMT-model in veel onderzoeken wordt gebruikt, zijn er meer redenen waarom PMT is gekozen als uitgangspunt voor dit literatuuronderzoek.

De *Protection Motivation Theory* werd door Rogers (1975) in eerste instantie voorgesteld om gedrag in de context van persoonlijke gezondheidsrisico's te voorspellen. Net als de bovengenoemde theorieën, is PMT vaak toegepast om individuele keuzes omtrent zaken als roken, gezond eten en vaccinaties te verklaren. Omdat gedrag ten tijde van de coronacrisis niet alleen gevolgen heeft voor het individu, maar voor de gehele

samenleving, is het interessant dat het PMT-model breder toepasbaar is gebleken. Floyd et al (2000) wijzen erop dat de theorie in de loop der jaren is toegepast op een reeks van onderwerpen die verder reiken dan alleen gezondheidsgerelateerde kwesties. Het concept 'beschermingsmotivatie' is hierdoor uitgebreid naar elke dreiging waarvoor een effectieve aanbevolen reactie kan worden uitgevoerd door het individu (Floyd, et al. 2000).

Hoewel de *Protection Motivation Theory* in veel opzichten grote overeenkomsten vertoont met de eerdergenoemde theorieën, is PMT de enige die de factor 'zelfeffectiviteit' als aparte component opneemt in het model. Zelfeffectiviteit gaat over het vertrouwen van een individu in het eigen vermogen om bepaald gedrag te vertonen. Omdat onderzoek uitwijst dat zelfeffectiviteit een belangrijke factor is in motivationele en cognitieve processen, wordt het opnemen van zelfeffectiviteit als een sterk punt van het PMT-model beschouwd (Maddux & Rogers, 1983).

Het PMT-model

Figuur 5: cognitieve processen binnen de Protection Motivation Theory, vertaald van Floyd et al. 2000

De *Protection Motivation Theory* stelt dat verschillende cognitieve processen een rol spelen bij het opwekken van beschermingsmotivatie; een variabele die een individu aanzet zichzelf tegen gevaar te beschermen (Maddux & Rogers, 1983). In figuur 5 zijn de cognitieve processen die een rol spelen in de *Protection Motivation Theory* schematisch weergegeven.

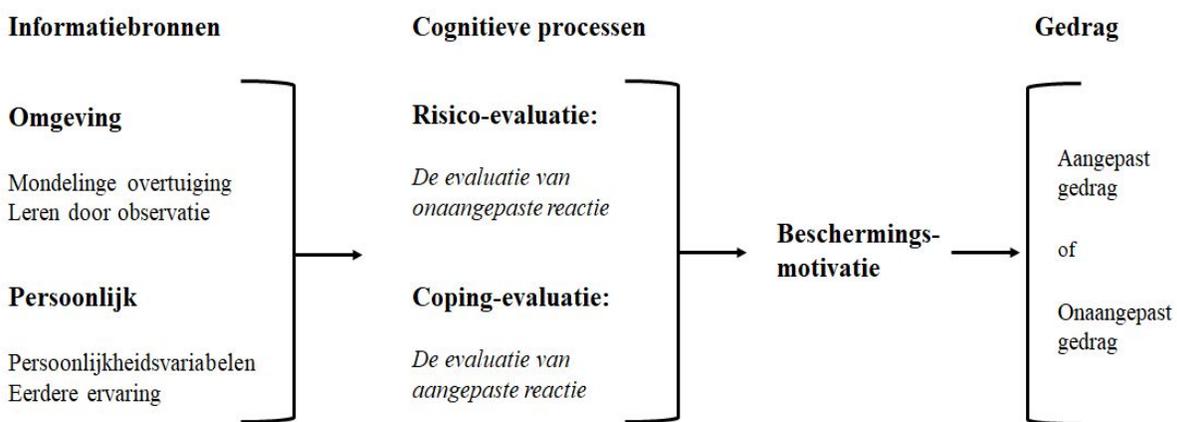
De theorie combineert de waargenomen kwetsbaarheid en ernst van een gebeurtenis met inschattingen over de effectiviteit van de aanbevolen actie en de zelfeffectiviteit. Van deze vier factoren wordt aangenomen dat ze de motivatie om preventief gedrag te vertonen beïnvloeden (Van der Pligt, 1998). De vier factoren worden in het PMT-model onderverdeeld in twee processen: de risico-evaluatie, oftewel het beoordelen van het risico, en de coping-evaluatie: het beoordelen van de manier waarop met het risico kan worden omgegaan.

Tijdens de risico-evaluatie wordt het onaangepaste gedrag beoordeeld. Deze beoordeling is een afweging tussen enerzijds de beloningen van het onaangepaste gedrag - zowel intrinsiek als extrinsiek - en anderzijds de risicoperceptie: de ingeschatte ernst (1) van en de kwetsbaarheid (2) voor een risico. Een hogere risicoperceptie zal de kans op gedragsaanpassing verhogen, en omgekeerd zullen hogere beloningen de kans op gedragsaanpassing verkleinen (Floyd, et al. 2000).

Daarnaast wordt tijdens de coping-evaluatie het vermogen om het dreigende gevaar af te wenden, beoordeeld. Dit proces bestaat uit een wisselwerking tussen effectiviteitsfactoren (reactie-effectiviteit (3) en zelfeffectiviteit (4)) en de reactiekosten. De reactie-effectiviteit gaat over het geloof in de werkzaamheid van het (aangeraden) aangepaste gedrag, en de inschatting van een individu over of het gedrag zal bijdragen aan het beschermen van zichzelf en anderen. Zelfeffectiviteit verwijst naar de perceptie van een persoon over zijn of haar vermogen om een specifieke voorzorgsmaatregel te initiëren of uit te voeren (Van Der Pligt, 1998). Reactiekosten zijn alle kosten die geassocieerd worden met de voorgestelde gedragsverandering. Hierbij kan gedacht worden aan financiële kosten, maar ook tijd, moeite en kosten op persoonlijk vlak vallen hieronder. Als deze kosten als hoog worden beschouwd, verlaagt dit de waarschijnlijkheid van het overnemen van het aangeraden preventieve gedrag. Een hogere waarneming van de twee effectiviteitsfactoren verhoogt echter de waarschijnlijkheid van gedragsverandering (Floyd, et al. 2000).

Risico-evaluatie stimuleert de intentie om tot actie te komen en de coping-evaluatie bepaalt het type actie dat wordt uitgevoerd: dit kan zowel aangepast gedrag zijn dat in lijn

is met de aangeraden voorzorgsmaatregelen, of onaangepast gedrag dat niet overeenkomt met het geadviseerde (Kok, et al. 2010). Zowel informatie uit de omgeving als persoonlijke factoren zijn van invloed tijdens beide evaluatieprocessen. De beoordelingen van de risico-evaluatie en de coping-evaluatie samen vormen de beschermingsmotivatie. De mate van beschermingsmotivatie bepaalt of het aangeraden aangepaste gedrag wordt overgenomen of dat het gedrag onaangepast blijft. In figuur 6 is het algemene PMT-model afgebeeld.

Figuur 6: Algemene model van de Protection Motivation Theory, vertaald van Floyd et al. 2000

Toepassing

Om de mate van publieke naleving van vrijheidsbeperkende maatregelen tijdens de coronacrisis in Nederland te verklaren aan de hand van het opgestelde theoretisch kader, is het allereerst van belang om te benadrukken dat cognitieve processen zoals risicoperceptie afhankelijk zijn van vele contextuele factoren, waardoor ze continu aan verandering onderhevig zijn. Zodoende is het aannemelijk dat de mate van beschermingsmotivatie en publieke naleving per periode van de coronacrisis verschillend is.

In dit onderzoek is vooral gekeken naar de periode maart en april 2020. Halverwege maart werden in Nederland ingrijpende coronamaatregelen doorgevoerd. In de weken die volgden werden de maatregelen door de bevolking serieus genomen en was de mate van naleving hoog. Zo gaf 93 % van de Nederlanders eind maart aan zoveel mogelijk thuis te blijven en hield vrijwel iedereen anderhalve meter afstand (Beerepoot, et al. 2020). Ook in

onderzoek van Kuiper et al (2020) naar de naleving van de maatregelen in begin april 2020, werd een relatief hoge naleving van de coronamaatregelen in Nederland gerapporteerd. In dit onderzoek zal gekeken worden of de hoge mate van naleving van de vrijheidsbeperkende maatregelen tijdens de eerste periode van de intelligente lockdown, verklaard kan worden aan de hand van de *Protection Motivation Theory*.

Zoals beschreven stelt de PMT dat de mate van beschermingsmotivatie afhangt van vier cognitieve factoren. Binnen het proces van risico-evaluatie en de coping-evaluatie hebben daarnaast zowel beloningen voor onaangepast gedrag als de kosten van aangepast gedrag invloed op de uiteindelijke beschermingsmotivatie (zie figuur 5) (Floyd, et al. 2000).

De gevolgen van de coronamaatregelen zijn gigantisch en hebben doorslag op alle aspecten van de Nederlandse samenleving. Het geldt voor de één in grotere mate dan voor de ander, maar de coronamaatregelen hebben invloed op het dagelijks leven van iedere Nederlander. De grote beperking van de individuele vrijheid zorgt dat de reactiekosten van de gewenste gedragsaanpassing aanzienlijk hoog zijn. Deze vrijheid kan tevens als hoge beloning worden gezien voor nalatig gedrag.

Om aan de hand van het PMT-model te kunnen verklaren dat de publieke beschermingsmotivatie ondanks het sterke vrijheidsbeperkende karakter van de coronamaatregelen toch hoog is, moeten meerdere van de vier cognitieve processen uit het model in hoge mate aanwezig zijn onder de Nederlandse bevolking (Maddux & Rogers, 1983). In de hoofdstukken 3.1 en 3.2 zal worden geanalyseerd of dit het geval is.

Risico-evaluatie tijdens de coronacrisis

Ernst

In een recent onderzoek presenteren Dryhurst et al (2020) een beeld van de publieke risicoperceptie van COVID-19 in tien landen verspreid over Europa, Amerika en Azië. De onderzoekers concluderen dat de risicoperceptie van het coronavirus in de onderzochte landen uniform hoog is. Onderzoek van I&O Research in samenwerking met de Universiteit Twente lijkt dit beeld voor Nederland te bevestigen. Volgens het uitgebrachte rapport over de coronacrisis van eind maart 2020 maakten Nederlanders zich steeds meer zorgen over

de effecten van het virus. Met name de angst voor sterfgevallen in de familie en zorgen om de capaciteit van de ziekenhuizen steeg in die periode snel (Beerepoot, et al. 2020). Ook peilingen van marktonderzoeksbureau Ipsos laten een piek in het gevoel van dreiging eind maart 2020 zien. In april begon dit iets af te vlakken, maar het dreigende gevoel bleef hoog. Zo beschouwde 76% van de Nederlanders het coronavirus eind april als een gevaar voor Nederland (Van Heck, 2020).

Kwetsbaarheid

Opvallend is dat de waargenomen kwetsbaarheid onder de Nederlandse bevolking relatief laag ligt. De meeste Nederlanders vinden het niet waarschijnlijk dat ze het coronavirus zullen oplopen. Slechts 20% geeft aan bang te zijn om besmet te raken met het virus. Deze optimistische houding kan verklaard worden door het feit dat het virus niet voor iedereen gevaarlijk is gebleken. Ook sluit dit fenomeen aan bij theorieën rondom de optimisme bias, een begrip dat in de literatuur vaak wordt aangehaald als het gaat om gezondheidskwesties. Optimisme bias gaat uit van het principe een individu vaak de neiging heeft om de waarschijnlijkheid van een erge gebeurtenis hoger in te schatten bij anderen dan bij zichzelf (Van Bavel, et al. 2020).

Mensen van 70 jaar en ouder of volwassenen met een risicovolle onderliggende aandoening vormen volgens het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu de risicogroep tijdens de coronapandemie (RIVM, 2020). Omdat de gevolgen van besmetting met het coronavirus voor de gezondheid van deze mensen veel groter zijn, is het aannemelijk dat het deel van de Nederlandse bevolking die hun kwetsbaarheid hoog inschat, vooral bestaat uit mensen die in de risicogroep vallen. Peilingen bevestigen dat ouderen het coronavirus in veel grotere mate vrezen dan jongeren (Van Heck, 2020). Van de leeftijdscategorie 65 plus, voelt 84% zich kwetsbaar voor het virus (Beerepoot, et al. 2020).

Coping-evaluatie tijdens de coronacrisis

Reactie-effectiviteit

Uit peilingen blijkt dat de steun voor overheidsmaatregelen hoog lag. Nederlanders waren in hoge mate positief over de corona-aanpak van het kabinet, Rutte en het RIVM. Eind april was het overgrote deel van de bevolking het eens met maatregelen omtrent thuiswerken, de annulering van grote evenementen en zoveel mogelijk binnen blijven (Van Heck, 2020). Beerepoot et al (2020) stellen dat de mate waarin Nederlanders denken dat maatregelen effectief zijn, het meest bepalend is voor de mate van publieke naleving. De hoge mate van publieke naleving van de coronamaatregelen in combinatie met de grote steun voor de corona-aanpak, duidt daarom op een sterke publieke overtuiging van de effectiviteit van deze maatregelen.

Daarop aansluitend, lijkt er daadwerkelijk minder steun te zijn voor maatregelen die niet bewezen effectief zijn. Zo stelt de *World Health Organization* dat er geen bewijs is voor een beperking van besmettingsgevaar wanneer mensen zonder corona-klachten in de openbare ruimte een zelfgemaakt mondkapje dragen (WHO, 2020). Volgens het PMT-model zou deze onzekerheid omtrent het nut van mondkapjes tot een lage waargenomen reactie-effectiviteit van deze maatregel kunnen leiden, waardoor de motivatie om de maatregel over te nemen gering is. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. Het animo voor gebruik van een mondkapje onder de Nederlandse bevolking is laag: halverwege mei liep slechts 4 procent van de Nederlanders in openbare ruimte vrijwillig met een mondkapje (Engeland & Kanne, 2020).

Zelfeffectiviteit

In de literatuur wordt effectieve communicatie genoemd als een belangrijke strategie om de waargenomen zelfeffectiviteit van een individu te verhogen. Consistentie en herhaling zijn kernbegrippen als het gaat om crisiscommunicatie ten tijde van een pandemie. Zo moet duidelijk worden gemaakt hoe een individu zichzelf en anderen kan beschermen. Daarnaast moeten boodschappen de informatiedeling binnen sociale kringen stimuleren. Het delen van consistente en begrijpelijke informatie door verschillende bronnen heeft een positief effect op de waargenomen zelfeffectiviteit van een individu (Golden & Manika, 2011).

In de communicatieaanpak van de coronacrisis dat door het Nationaal Kernteam Crisiscommunicatie van de Rijksoverheid in april 2020 werd gepubliceerd, kunnen strategieën worden onderscheiden die de waargenomen zelfeffectiviteit van Nederlandse burgers tijdens de coronacrisis verhogen. Het document benadrukt onder andere het belang van begrijpelijk en concreet taalgebruik en herhaling van dezelfde boodschappen. Middels de communicatieaanpak wordt getracht om burger handvatten te geven zodat ze kunnen doen wat de maatregelen van hen vragen. Daarnaast wordt geprobeerd om burgers het gevoel geven dat ze het goed doen en om het eenvoudig te maken om de boodschappen te reproduceren (NKC, 2020).

Er is tot op heden nog geen onderzoek gedaan naar zelfeffectiviteit van Nederlandse burgers tijdens de coronacrisis. Hoewel de huidige communicatieaanpak omtrent de coronamaatregelen een hoge zelfeffectiviteit aannemelijk maakt, zijn er nog geen data om deze aanname met cijfers te ondersteunen.

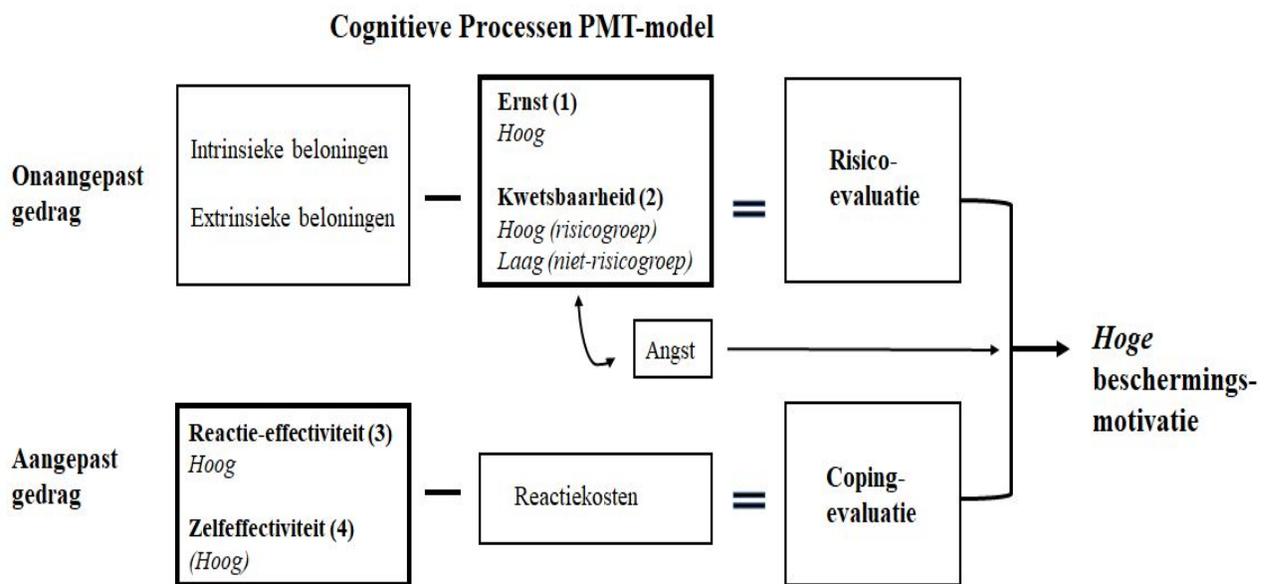
Verklaring door het PMT-model

De eerste peilingen, cijfers en onderzoeken omtrent het coronavirus suggereren dat de waargenomen ernst van het verschijnsel in Nederland in maart en april 2020 hoog was, net als de waargenomen reactie-effectiviteit.

Hoewel er tot op heden geen data zijn verschenen waaruit de zelfeffectiviteit onder Nederlanders blijkt, suggereert de hoge gerapporteerde publieke naleving van coronamaatregelen een hoge waargenomen zelfeffectiviteit onder de Nederlandse bevolking. Vanuit het PMT-model zou deze aanname verklaard kunnen worden. Van de vier beschreven factoren kwam zelfeffectiviteit in een onderzoek van Maddux en Rogers (1983) naar voren als de sterkste voorspeller van gedragsintenties. Ook de invloed van de waargenomen reactie-effectiviteit bleek grotendeels af te hangen van de waargenomen zelfeffectiviteit (Maddux & Rogers, 1983). Daarnaast wijzen Van Bavel et al. (2020) erop dat gevoel van dreiging alleen tot gedragsverandering leidt als mensen het idee hebben dat ze in staat zijn om met de bedreiging om te gaan, in andere woorden: wanneer er een hoge mate van zelfeffectiviteit aanwezig is.

De waargenomen kwetsbaarheid lijkt daarentegen sterk te verschillen tussen verschillende leeftijdsgroepen. Omdat de mate van publieke naleving in maart en april 2020 onder de gehele bevolking hoog was, zou dit betekenen dat ook mensen met een lage waargenomen kwetsbaarheid een hoge beschermingsmotivatie hadden.

Maddux en Rogers (1983) verklaren dit verschijnsel in hun onderzoek naar het PMT-model. Ze kwamen tot de conclusie dat wanneer mensen denken dat ze geen gevaar lopen, hun intenties om het aangeraden gedrag over te nemen hoger waren als ze 1) geloofden dat het gedrag effectief zou zijn en 2) geloofden dat ze het gedrag konden uitvoeren. Ondanks de relatieve lage waargenomen kwetsbaarheid, worden mensen overgehaald door de relatieve hoge verwachtingen omtrent de effectiviteit van de maatregelen. Deze manier van individuele besluitvorming is volgens de traditionele modellen niet volledig rationeel. Maddux en Rogers (1983) beargumenteren daarom dat er in dit geval van een strikt rationele strategie overgegaan wordt op een 'voorzorg-strategie', waarin uit voorzorg geen risico wordt genomen (Maddux & Rogers, 1983). In figuur 7 is het PMT-model opnieuw weergegeven en zijn de vier besproken cognitieve variabelen aan de hand van de inzichten uit dit onderzoek ingevuld.

Figuur 7: PMT-model (Floyd et al. 2000) met ingevulde cognitieve variabelen a.d.h.v. inzichten uit deze studie

Conclusie & discussie

In deze literatuurstudie is een voorzichtige eerste poging gedaan om de mate van publieke naleving van vrijheidsbeperkende maatregelen tijdens het begin van de coronacrisis in Nederland te verklaren aan de hand van theorieën omtrent het begrip risicoperceptie.

De resultaten van het literatuuronderzoek suggereren dat de hoge mate van naleving in maart en april 2020 verklaard kan worden aan de hand van de *Protection Motivation Theory* doordat de waargenomen ernst, reactie- en zelfeffectiviteit onder Nederlandse burgers opwoog tegen de reactiekosten die de maatregelen met zich meebrachten. Voor de risicogroep speelde tevens een hoog gevoel van kwetsbaarheid een rol. Het grootste deel van de Nederlandse bevolking voelde zich echter niet kwetsbaar voor de gevolgen van het virus, maar hanteerde toch een hoge mate van naleving, wat gestimuleerd werd door de relatief hoge effectiviteitsverwachtingen tijdens de coping-evaluatie.

Dit laatste fenomeen wordt door Maddux & Rogers (1983) beschreven als 'voorzorg-strategie,' waarbij nog steeds vanuit het eigenbelang van het individu geredeneerd wordt. Bij de toepassing op de coronacrisis zouden er bij deze verklaring echter kanttekeningen kunnen worden geplaatst. Aangezien keuzes van een individu tijdens de coronacrisis vergaande gevolgen kan hebben voor de gezondheid van een ander, zouden zaken als verantwoordelijkheidsgevoel, solidariteit of bezorgdheid over naasten een rol kunnen spelen bij het tot stand komen van beschermingsmotivatie. In vervolgonderzoek zou specifiek onderzoek kunnen worden in hoeverre deze factoren invloed hebben.

Een ander punt waardoor een verklaring vanuit de *Protection Motivation Theory* mogelijk niet volstaat, is het feit dat het PMT-model uitgaat van vrijwillige keuze. Zo was de theorie in eerste instantie bedoeld om keuzes omtrent zaken als roken, gezond eten en vaccinaties te verklaren. Deze vrijwillige keuze is echter maar deels aan de orde bij de coronamaatregelen. Zo is de keuze om niet naar de bioscoop te gaan niet uitsluitend vrijwillig, aangezien de bioscopen gesloten zijn. De mogelijke invloed van het verplichte karakter van de maatregelen op de motivatie om gedrag aan te passen, is in deze studie niet

meegenomen. Zo zouden ook de boetes die tegenover nalatig gedrag staan, invloed kunnen hebben op de bereidheid om maatregelen na te leven. In vervolgonderzoek zou het goed zijn om deze externe motivatiefactoren mee te wegen.

Een andere belangrijke richting voor vervolgonderzoek is het verband tussen risicoperceptie en vertrouwen. Onderzoek van Siegrist en Zingg (2020) suggereert dat de mate van vertrouwen in overheidsinstantie een factor is die de risicoperceptie van burgers beïnvloedt en zodoende indirect weerslag heeft op de mate van naleving. Het zou daarom interessant zijn om te bestuderen of er een link is tussen het vertrouwen in de overheid tijdens de coronacrisis en de mate van publieke naleving.

De lezer moet er tot slot rekening mee houden dat deze studie gebaseerd is op een recente crisis waarover tot op heden nog weinig wetenschappelijke literatuur verschenen is. Er worden hierdoor aannames gemaakt die in vervolgonderzoek mogelijk kunnen worden ontkracht. In de toekomst zou onderzoek kunnen worden gedaan waarin de processen van het PMT-model specifiek worden opgenomen. Zo zou vervolgonderzoek nodig zijn om te bevestigen dat de zelfeffectiviteit onder burgers tijdens het begin van de coronacrisis hoog was.

Deze studie levert desondanks een relevante wetenschappelijke bijdrage aan literatuur met betrekking tot de samenhang van risicoperceptie en gedrag in het geval van opkomende infectieziekten. Dit is tevens het eerste onderzoek waarbij het PMT-model is toegepast op de coronacrisis. Ook biedt het onderzoek, zoals beschreven, veel aanknopingspunten voor vervolgonderzoek.

Aangezien recente ontwikkelingen tijdens de coronacrisis laten zien dat verzet tegen de maatregelen toeneemt en de hoge mate van naleving afneemt, is de kennis die is verkregen over de verklarende factoren voor een hoge mate van naleving zeer waardevol. Bij het opstellen van toekomstig corona beleid - gericht op een hoge mate van naleving - zouden de inzichten uit dit onderzoek kunnen worden meegenomen.

3. Common ground

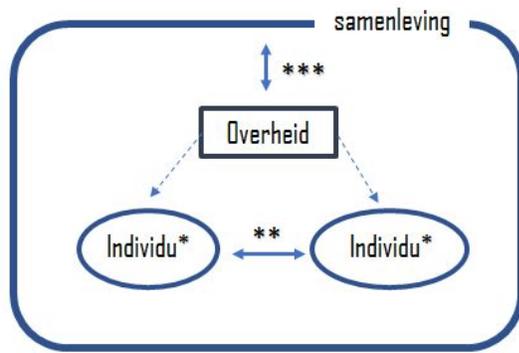
Without integration, these different perspectives would lead to mere multidisciplinary work (Hacking, 2004, p. 5 in Repko & Szostak, 2016, p. 375).

Een complex en multidimensioneel vraagstuk behoeft inzichten uit verschillende disciplines om tot een volwaardig antwoord te komen. De meerwaarde van de inzichten uit verschillende disciplines ligt echter in de integratie (Repko & Szostak, 2016). Om de verworven inzichten van een multidisciplinair naar een interdisciplinair niveau te tillen, wordt in dit hoofdstuk 1) een analyse gemaakt van verschillen en overeenkomsten; 2) *common ground* gecreëerd middels integratietechnieken en vervolgens 3) een *more comprehensive understanding* besproken (Repko & Szostak, 2016).

3.1. Bespreking van de algemene verschillen

Het is opmerkelijk dat de drie besproken disciplines elkaar met betrekking tot het beantwoorden van de hoofdvraag nauwelijks uitsluiten. Dit sluit aan bij de beschrijving van Repko en Szostak (2016) over *narrow interdisciplinary*: de vakgebieden hebben epistemologisch gezien veel raakvlakken, wat het creëren van *common ground* relatief eenvoudig maakt. Hoewel er geen sprake is van sterk conflicterende inzichten, zijn er toch meerdere verschillen tussen de gepresenteerde disciplinaire inzichten te identificeren.

Om te beginnen zoeken de disciplines elk verklaringen op een verschillend niveau. Zo tracht Duurzame Ontwikkeling (DO) een verklaring te vinden vanuit de perceptie van het individu zelf. Algemene Sociale Wetenschappen (ASW) benadrukt tevens de interactie tussen individuen binnen een samenleving. Vanuit de discipline Internationale Betrekkingen (IB) staat de interactie tussen de overheid en de samenleving centraal. Op verschillende niveaus vinden er dus processen plaats die een deel vormen van de verklaring van de hoge mate van publieke naleving van vrijheidsbeperkende maatregelen tijdens de coronacrisis. In figuur 8 is dit schematisch weergegeven.

- * Duurzame Ontwikkeling
- ** Algemene Sociale Wetenschappen
- *** Internationale Betrekkingen

Figuur 8: verschillende interactie-niveaus

De focus op de verschillende interactie-niveaus is een gevolg van de verschillende theorieën en onderliggende assumpties die binnen de disciplinaire stukken worden gebruikt. Zo bespreekt DO de *Protection Motivation Theory* (PMT). In deze theorie ligt de focus op het belang van het individu, dat door verschillende cognitieve processen een persoonlijke afweging maakt die invloed heeft op de mate van beschermingsmotivatie. De hoogte van de individuele beschermingsmotivatie heeft invloed op de mate waarin maatregelen worden nageleefd.

Omdat ASW en IB ook aandacht besteden aan het belang van het collectief, bieden deze disciplines belangrijke aanvullende perspectieven aan het PMT-model. Zo wordt binnen ASW naast de rationele keuzetheorie (RKT), ook het concept solidariteit besproken. Solidair handelen kan enerzijds verklaard worden doordat individuen het eigenbelang voorop stellen, maar waardoor indirect ook het collectief belang behartigd wordt. Anderzijds kan het solidair handelen verklaard worden vanuit het altruïsme, waarin individuen het belang van de ander in acht nemen en zo het collectief belang voorop stellen.

IB beschrijft de processen die voortkomen uit de *securitization theory* als middel om het collectief te beschermen. De overheid tracht een waargenomen probleem tot veiligheidskwestie te maken (securitiseren). Het securitiseringsproces is geslaagd wanneer

in het discours rondom de coronacrisis de noodzaak van de veiligheidskwestie door het publiek erkend wordt en wanneer een relevant gedeelte van de bevolking aanneemt dat de voorgestelde maatregelen de veiligheid kunnen verbeteren. In dit geval wordt (collectieve) veiligheid boven vrijheid gesteld en zullen de vrijheidsbeperkende maatregelen worden gelegitimeerd en geaccepteerd.

Ook ontologisch gezien zijn er belangrijke verschillen aan te wijzen tussen de gebruikte theorieën. Met name tussen de rationele keuzetheorie en de *Protection Motivation Theory* aan de ene kant en het altruïsme en de *securitization theory* aan de andere kant. De eerste gaan uit van een waarheid die voortkomt uit het realisme, waarin individuen als zelfbewuste actoren worden gezien die rationele keuzes maken uit eigenbelang. Het altruïsme en de *securitization theory* daarentegen vinden hun oorsprong in het (sociaal) constructivisme, waarin wordt gesteld dat keuzes gevormd worden door de sociale constructie van waarden, ideeën en kennis. Het conflict tussen deze wetenschapsfilosofische assumpties is theoretisch gezien ingewikkeld op te lossen (Oulasvirta et al., 2005). In de praktijk wordt echter gezien dat beide aannames verklaringskracht hebben voor verschillende gedragingen. Om deze reden sluiten deze conflicterende assumpties elkaar in de verklaringsmodellen die worden toegelicht in hoofdstuk 3.3.2. niet uit, maar bestaan ze - tot het theoretisch debat verder geëvolueerd is - voor nu naast elkaar.

Daarnaast zijn er tussen de disciplinaire delen verschillen in de besproken communicatiestromen te herkennen. Deze zullen in hoofdstuk 3.3.1 aan bod komen, waarbij er direct *common ground* gecreëerd wordt.

3.2. Ontdekte *common ground*

Het vinden van overeenkomsten tussen de disciplinaire stukken is een vorm van *common ground* 'ontdekken'. Een belangrijke overeenkomst waar in de rest van de integratie op zal worden voortgebouwd, is het onderscheid tussen de risicogroep en de niet-risicogroep dat wordt gemaakt door zowel de discipline ASW als DO. Onder de risicogroep behoren de

mensen met een verhoogde kwetsbaarheid voor het coronavirus, zoals mensen van 70 jaar en ouder of mensen met een risicovolle onderliggende aandoening (RIVM, 2020).

Dit onderscheid wordt gemaakt omdat beide disciplines beargumenteren dat de mate van publieke naleving binnen deze twee categorieën niet op dezelfde manier verklaard kan worden. Zowel ASW als DO stellen dat een hoge mate van naleving door de niet-risicogroep niet als puur rationele keuze beschouwd kan worden, omdat het coronavirus voor hen geen direct gevaar oplevert. Zo wijst DO erop dat er geen sprake is van een strikt rationele strategie wanneer een individu zichzelf niet kwetsbaar acht, maar toch kiest voor het naleven van maatregelen. Ook ASW stelt dat de hoge mate van naleving bij de niet-risicogroep niet volledig verklaard kan worden aan de hand van het utilitarisme en het daarbij komende rationele keuzemodel. Deze ontdekte *common ground* zal gebruikt worden en verder worden uitgewerkt in hoofdstuk 3.3.2.

3.3. Gecreëerde *common ground*

3.3.1. *Communicatie*

In elke discipline wordt de communicatiestroom van de overheid naar de Nederlandse burgers beschreven. Per discipline wordt echter ingegaan op verschillende doelen van deze communicatie. IB beschrijft voornamelijk het concept *speech act* dat als noodzakelijk wordt beschouwd binnen het securitiseringsproces. Het doel van *speech act* is om de bevolking te overtuigen dat de nationale gezondheid in gevaar is en dat de voorgestelde maatregelen noodzakelijk zijn. Het doel van de overheidscommunicatie is binnen IB dus het *overtuigen* van burgers met betrekking tot de legitimatie van maatregelen.

Vanuit de discipline ASW wordt beschreven hoe overheidscommunicatie omtrent het coronavirus bijdraagt aan het versterken van saamhorigheid in de samenleving. Het doel van overheidscommunicatie dat door deze discipline wordt beschreven is het aanwakkeren van solidariteit en op deze manier het publiek *aan te zetten tot actie*.

Vanuit de discipline DO wordt effectieve crisiscommunicatie van de overheid genoemd als belangrijke manier om de zelfeffectiviteit van een individu te vergroten. De focus vanuit deze discipline ligt vooral op de *informatievoorziening* vanuit onder andere de

overheid. Deze informatievoorziening, die tevens *overtuiging* als doel kan hebben, heeft invloed op de verschillende cognitieve processen binnen het PMT-model.

Om deze onderliggende doelen samen te voegen binnen één concept, zijn de door Repko & Szostak (2016) beschreven technieken *herdefinitie* en *extensie* toegepast en is besloten om het begrip **crisiscommunicatie** te hanteren. De samengestelde definitie luidt:

“Overheidscommunicatie naar de burgers in tijden van crisis in de vorm van informeren, overtuigen en aanzetten tot actie met als doel een hoge mate van naleving van overheidsmaatregelen.”

De focus van de techniek *herdefinitie* is puur taalkundig en is daarom gebruikt bij het samenstellen van de bovenstaande definitie. De techniek *extensie* focust daarentegen op conceptueel niveau. Door de toepassing van deze techniek is de definitie van het concept ‘crisiscommunicatie’ uitgebreid. Deze term fungeert niet alleen als alomvattende term van overheidscommunicatie in tijden van crisis, maar ook als concept dat de eerderbeschreven doeleinden van overheidscommunicatie bevat. Deze gevormde *common ground* is belangrijk, omdat er op deze manier gemeenschappelijk vocabulaire gecreëerd is waarin de betekenis van concepten uit de verschillende disciplines naar voren komen (Repko & Szostak, 2016).

Communicatie van de overheid naar de samenleving is niet de enige vorm van communicatie die uit de discipline delen naar voren is gekomen. ASW benadrukt de interactie tussen individuen in de samenleving en het feit dat de keuze van één actor invloed heeft op de keuze van een ander. Ook binnen de constructivistische theorie van IB wordt een sociale werkelijkheid beschreven, waar gedrag tot stand komt door ideeën die door de omgeving zijn ingegeven. Dit sluit tevens aan bij het PMT-model, waar de omgeving als informatiebron wordt beschreven die invloed heeft op zowel de risico-evaluatie als de coping-evaluatie. Om deze inzichten bij elkaar te voegen, is er *herdefinitie* toegepast (Repko & Szostak, 2016). Er is gekozen om **‘interactie met de omgeving’** te gebruiken als concept

dat de sociale interactie binnen een samenleving aanduidt. Dit concept is opgenomen binnen de verklaringsmodellen die in hoofdstuk 3.3.2. worden gepresenteerd.

3.3.2. Verklaringsmodellen hoge naleving

De verschillende theorieën die besproken zijn in de disciplinaire hoofdstukken leiden tot complementaire inzichten die bijdragen aan het beantwoorden van de onderzoeksvraag. Bij het creëren van *common ground* kan er in dit geval gebruik worden gemaakt van de integratietechniek *organization*. Deze techniek is uiterst geschikt voor het opstellen van een verklaringsmodel, aangezien op deze manier verduidelijkt wordt hoe bepaalde fenomenen samenhangen en causale verbanden worden blootgelegd (Repko & Szostak, 2016).

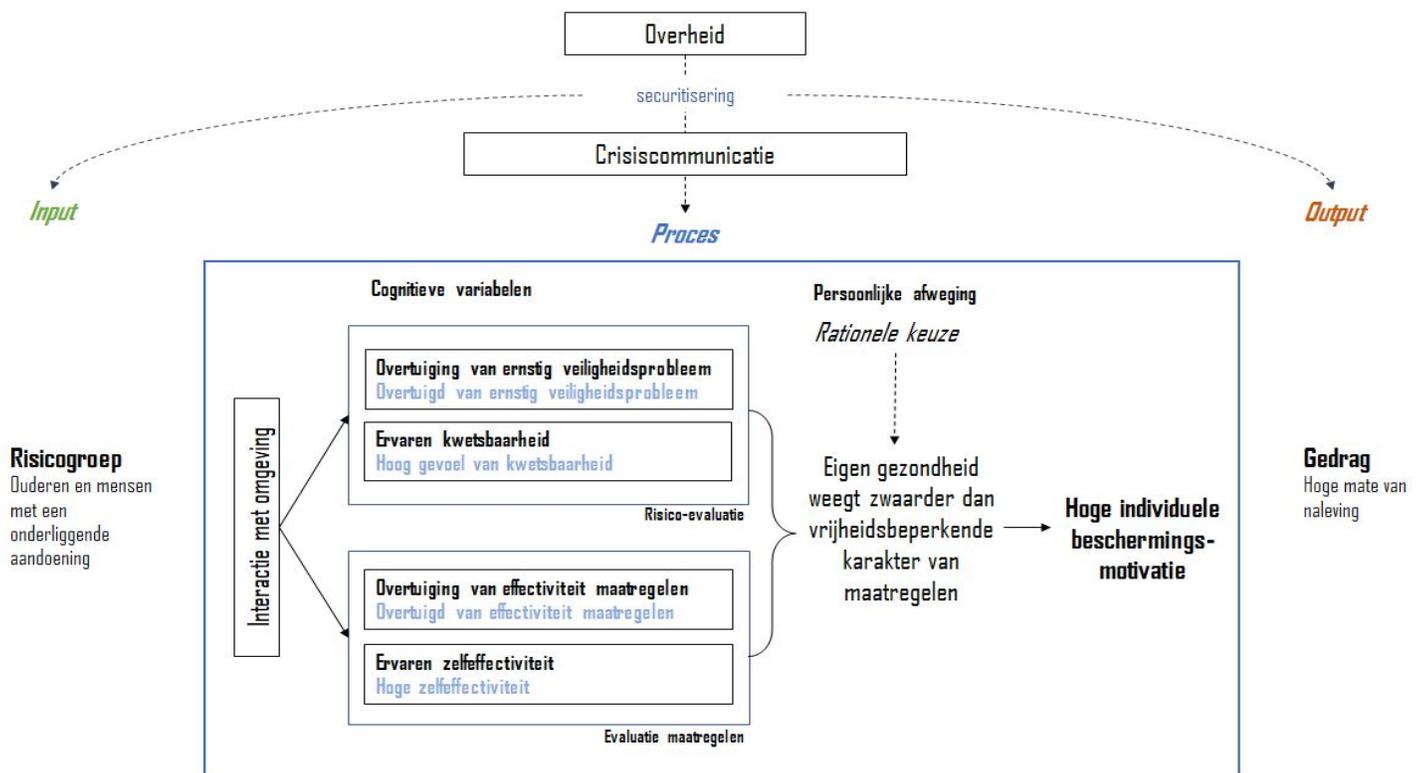
Middels de organisatie-techniek zijn twee modellen voor het verklaren van de mate van naleving opgesteld: één voor de risicogroep en één voor de niet-risicogroep. De keuze voor het opstellen van *twee* modellen komt voort uit het onderscheid tussen de risico- en de niet-risicogroep dat door zowel ASW als DO wordt gemaakt (zie hoofdstuk 3.2.). Er is in beide gevallen gekozen voor een input-proces-output model, waarbij de (niet-)risicogroep dient als input en het waargenomen gedrag (de hoge mate van naleving) als output. Het proces bevat de processen en inzichten uit de verschillende theorieën die verklaren waarom de hoge naleving tot stand komt. Binnen het proces wordt onderscheid gemaakt tussen de ‘cognitieve variabelen’ die van invloed zijn, en de ‘persoonlijke afweging’ die gemaakt wordt bij het tot stand komen van het output-gedrag (de hoge naleving).

De in hoofdstuk 3.3.1. besproken termen ‘crisiscommunicatie’ en ‘interactie met de omgeving’, zijn beide opgenomen in de modellen. De laatste is weergegeven *binnen* het proces, omdat de interactie binnen een samenleving invloed heeft op de cognitieve variabelen. ‘Crisiscommunicatie’, samen met het proces van securitisering en de overheid als actor, zijn als overkoepelende concepten *buiten* het proces gehaald, om aan te geven dat het gaat om een structurele invloed op het gehele model.

De modellen zullen nu worden gepresenteerd. De keuze voor welke cognitieve variabelen in elk model zijn opgenomen en uitleg over hoe de invulling (blauw gekleurd) van deze variabelen tot stand is gekomen, zal na het presenteren van elk model worden besproken. Een uitgebreide toelichting van de persoonlijke afweging zal in de *more comprehensive understanding* aan bod komen (hoofdstuk 4).

Risicogroep

Het eerste verklaringsmodel neemt de risicogroep als uitgangspunt. Het model is hieronder weergegeven (zie figuur 9).

Figuur 9: verklaringsmodel voor de hoge mate van naleving van vrijheidsbeperkende maatregelen door de risicogroep

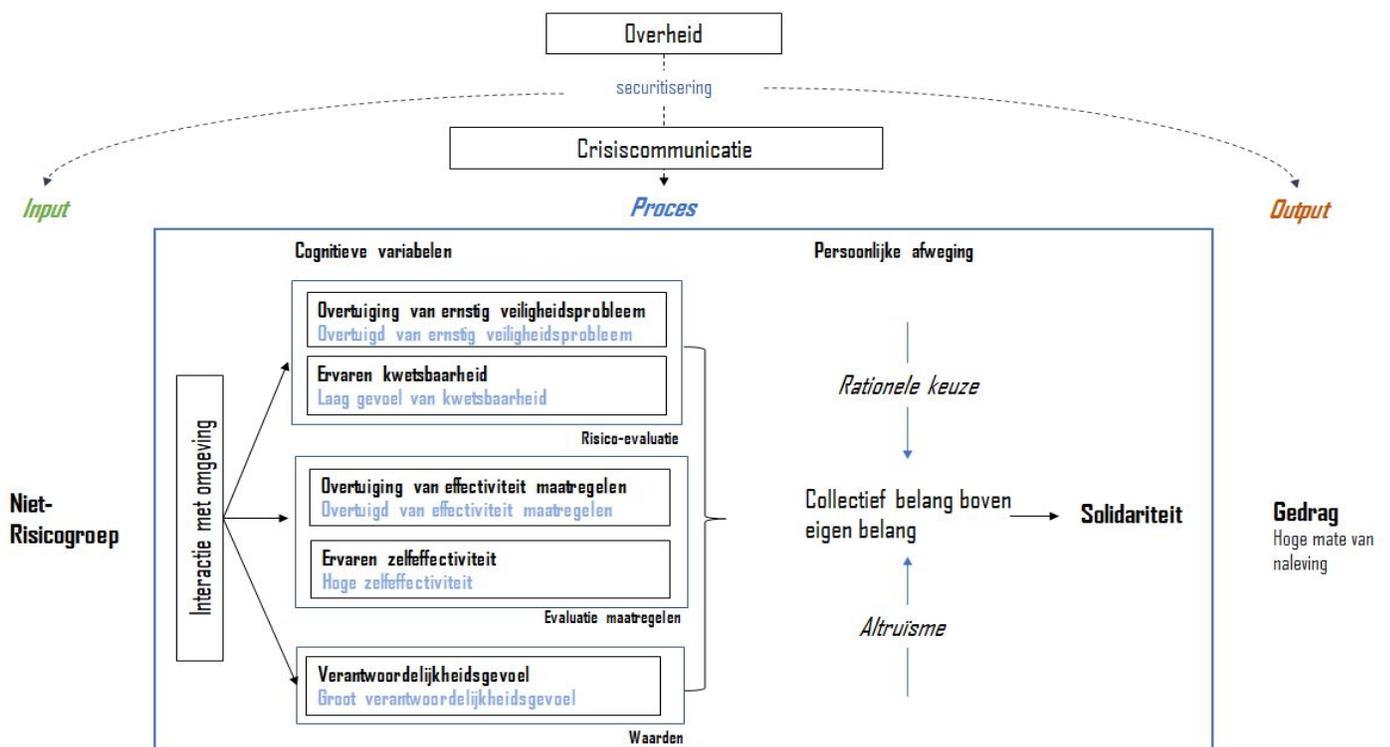
Wat betreft de cognitieve variabelen is ervoor gekozen om de vier verklarende cognitieve processen uit het PMT-model te gebruiken en samen te voegen met concepten uit IB. IB stelt dat het proces van securitisering voltooid is wanneer een groot gedeelte van het publiek 1) erkent dat de dreiging van het coronavirus zodanig groot is dat het een

veiligheidskwestie betreft en 2) gelooft dat de genomen maatregelen deze dreiging daadwerkelijk tegen kunnen gaan. Deze twee voorwaarden komen sterk overeen met twee variabelen binnen het PMT-model dat wordt gebruikt binnen DO. Zo komt de variabele 'waargenomen ernst' overeen met het erkennen van een veiligheidskwestie. Daarnaast heeft het geloof dat de maatregelen in staat zijn om de dreiging te bestrijden, te maken met de perceptie over de effectiviteit van de maatregelen - in het PMT-model de 'reactie-effectiviteit' genoemd. In het model zijn de variabelen geherdefinieerd en uitgebreid naar 1) 'overtuiging van ernstig veiligheidsprobleem' en 2) 'overtuiging van effectiviteit maatregelen'. Daarnaast zijn de twee andere variabelen van DO, namelijk 'ervaren kwetsbaarheid' en 'ervaren zelfeffectiviteit' in het model opgenomen. Op deze manier zijn zowel de variabelen van IB, als DO aan het model toegevoegd.

De invulling (blauw gedrukt) van de twee samengestelde cognitieve variabelen, zijn gebaseerd op samengevoegde data uit de disciplines IB en DO. De invulling van de overige twee zijn verworven uit het disciplinaire onderzoek van DO.

Niet-risicogroep

Voor het verklaren van de hoge mate van naleving onder de niet-risicogroep, is uitgegaan van eenzelfde soort model. Het model is hieronder in figuur 10 is weergegeven en zal verder worden uitgelegd.

Figuur 10: verklaringsmodel voor de hoge mate van naleving van vrijheidsbeperkende maatregelen door de niet-risicogroep

Zoals beschreven in hoofdstuk 3.2., stellen zowel ASW als DO dat een hoge mate van naleving onder mensen die tot de niet-risicogroep behoren niet als puur rationele keuze beschouwd kan worden. In literatuur over de PMT wordt dit verschijnsel benoemd, maar het PMT-model behoeft aanvullende theoretische inzichten om hiervoor een verklaring te kunnen leveren. De discipline ASW draagt daarentegen wél een theoretische verklaring aan en is daarom een interessante aanvulling op DO.

ASW stelt dat solidariteit belangrijk is bij het tot stand komen van de bereidheid voor het naleven van de coronamaatregelen. Er zijn, zoals eerder benoemd, twee vormen van solidair handelen aan te duiden binnen ASW. Om dit onderscheid te verduidelijken, wordt *distinguishing* toegepast (Van der Lecq, 2012). Solidair handelen vanuit het eigenbelang zal 'rationele solidariteit'¹ worden genoemd. Solidair handelen waarbij het belang van de ander voorop staat, wordt in het vervolg aangeduid als 'altruïstische solidariteit'.

Aangezien ASW de aanvullende theoretische kennis biedt, zijn er vooral inzichten vanuit deze discipline aan het eerste model toegevoegd. ASW beschrijft twee componenten die aanwezig zijn als een altruïstische gedraging tot uiting komt: 1) het bewustzijn van de consequenties van een actie en 2) de mate van verantwoordelijk die een individu ervaart. Er is besloten om het eerste component niet los op te nemen als extra variabele in het model, omdat er beargumenteerd kan worden dat bewustzijn over de consequenties van een actie al zit opgenomen in de bestaande cognitieve variabelen. Zo kunnen oordelen over de effectiviteit van een maatregel, over de ernst van een probleem en over de eigen kwetsbaarheid, bijdragen aan bewustzijn over consequenties van bepaald gedrag.

Het verantwoordelijkheidsgevoel van een individu is echter een component die niet is meegewogen in de andere twee disciplines. In het PMT-model bijvoorbeeld, wordt geen rekening gehouden met het feit dat de keuze voor het wel of niet naleven van de coronamaatregelen niet alleen invloed heeft op de eigen gezondheid, maar ook gevolgen

¹ N.B. Deze term heeft in de context van de integratie een andere betekenis dan in het disciplinaire hoofdstuk van ASW.

heeft voor anderen. Het individuele verantwoordelijkheidsgevoel is daarom als extra verklarende variabele in het model van de niet-risicogroep opgenomen.

De invulling (blauw gekleurd) van de variabele 'verantwoordelijkheidsgevoel' is gebaseerd op inzichten uit ASW. De invulling van 'zelfeffectiviteit' en 'ervaren kwetsbaarheid' komt van data uit het onderzoek van DO. De overige twee zijn bepaald aan de hand van een combinatie van data uit IB en DO.

4. More comprehensive understanding

Repko en Szostak (2016) stellen dat er twee strategieën aan te wijzen zijn om binnen een onderzoek een *more comprehensive understanding* te creëren: multicausaal en cross-level. De eerste strategie combineert verschillende variabelen met betrekking tot hetzelfde effect (hoge mate van naleving). De cross-level strategie refereert naar verschillende niveaus waartussen interactie plaatsvindt en waardoor er een vloeiend oorzakelijk proces ontstaat. In de twee gepresenteerde modellen zijn deze strategieën gecombineerd en is getracht de mate van publieke naleving van vrijheidsbeperkende maatregelen tijdens het begin van de coronacrisis in Nederland te verklaren.

In beide verklaringsmodellen spelen structurele invloeden vanuit de overheid een rol. De overheid stelt maatregelen op en streeft naar een hoge mate van publieke naleving. Crisiscommunicatie komt voort uit het securitiseringsproces van de overheid, die het coronavirus als bedreiging voor de nationale gezondheid ziet. Crisiscommunicatie heeft als doel om burgers te informeren, overtuigen en tot actie aan te zetten om de gewenste naleving te bereiken en zo de publieke gezondheid te beschermen. Dit is een continu proces, waar de overheid de crisiscommunicatie kan aanpassen op de respons van de individuen en vice versa. Daarnaast is binnen de samenleving de interactie met de omgeving, zoals interactie tussen individuen onderling, van invloed op het proces waarbij de keuze voor het wel of niet naleven van maatregelen tot stand komt. Deze interactie heeft effect op de cognitieve variabelen en daarmee op de persoonlijke afweging die door een burger wordt gemaakt.

Het eerste opgestelde verklaringsmodel betreft de risicogroep. Binnen deze groep was er een grote overtuiging van de ernst van het veiligheidsprobleem en daarnaast werd door de risicogroep een hoog gevoel van kwetsbaarheid ervaren. Wat betreft de evaluatie van de maatregelen, was zowel de overtuiging over de effectiviteit van de maatregelen als de zelfeffectiviteit. De persoonlijke afweging aan de hand van deze cognitieve variabelen is te verklaren vanuit de rationele keuzetheorie: de eigen gezondheid weegt zwaarder dan de kosten van de vrijheidsbeperkende maatregelen. Dit leidde in de risicogroep tot een hoge

individuele beschermingsmotivatie, en zodoende een hoge bereidheid om de maatregelen na te leven.

Het tweede model betreft de niet-risicogroep. Aan de cognitieve variabelen werd het ervaren verantwoordelijkheidsgevoel toegevoegd. Het verschil in de invulling van de cognitieve variabelen ligt in het feit dat veel burgers binnen deze groep een laag gevoel van kwetsbaarheid met betrekking tot het coronavirus ervaren- in tegenstelling tot de risicogroep. De hoge mate van naleving kan bij deze groep daarom niet volledig verklaard worden met de rationele keuzetheorie. In plaats van de individuele beschermingsmotivatie, kan de bereidheid om de coronamaatregelen na te leven binnen de niet-risicogroep vanuit het solidariteitsprincipe worden verklaard. Er spelen bij het tot stand komen van solidariteit niet alleen rationele, maar ook altruïstische beweegredenen een rol. Ten eerste is de rationele solidariteit gebaseerd op een rationele keuze, die tot stand komt nadat er een persoonlijke afweging van de opbrengsten en kosten zijn gemaakt. Deze kosten hebben voor de niet-risicogroep voornamelijk betrekking op een hoge dreiging van het virus voor naasten, zoals kwetsbare familie en vrienden. Deze kosten wegen zwaarder dan de kosten van de vrijheidsbeperkende maatregelen. Ten tweede draagt het ervaren verantwoordelijkheidsgevoel bij aan altruïstische solidariteit, waarbij een individu solidair handelen als norm beschouwt en vanuit dit principe handelt. Beide solidariteitsprincipes behartigen het belang van het collectief, de motivatie verschilt echter: bij de een wordt vanuit altruïstische beweegredenen verantwoordelijkheid gevoeld voor het collectief en bij de ander heeft het verantwoordelijkheidsgevoel betrekking op de gezondheid van naasten - waardoor er een rationeel motivatie-element bij komt kijken.

5. Conclusie en discussie

Zoals besproken in de *more comprehensive understanding* (hoofdstuk 4), is in dit onderzoek getracht de hoge mate van publieke naleving van vrijheidsbeperkende maatregelen tijdens de eerste anderhalve maand van de coronacrisis in Nederland te verklaren. Dit is gedaan aan de hand van twee verklaringsmodellen, waarin onderscheid is gemaakt tussen de risicogroep en de niet-risicogroep (zie hoofdstuk 3.3.2.) In het onderzoek is gevonden dat zowel de crisiscommunicatie vanuit de overheid als de interactie binnen een samenleving invloed hebben op het proces waarbinnen de keuze voor het wel of niet naleven van maatregelen wordt gemaakt. Burgers in de risicogroep hadden een hoge risicoperceptie en een positieve houding tegenover de coronamaatregelen. De persoonlijke afweging die op basis van deze variabelen werd gemaakt, wordt beschouwd als rationeel en leidde tot een hoge individuele beschermingsmotivatie en zodoende een hoge mate van naleving. De niet-risicogroep groepeerde echter een laag gevoel van kwetsbaarheid, waardoor er naar een aanvullende verklaring is gezocht. Bij de persoonlijke afweging in deze groep, werd het collectieve belang boven het eigenbelang geplaatst. Deze solidariteit - en de daarbij komende hoge mate van naleving - komt voort uit altruïstische en rationele beweegredenen. Aan de ene kant werd verantwoordelijkheid gevoeld voor het collectief, wat leidde tot altruïstische solidariteit. Verantwoordelijkheidsgevoel dat voortkwam uit de angst voor het verlies van naasten droeg daarnaast bij aan een vorm van rationele solidariteit.

Het is gebleken dat de bestudeerde disciplines ASW, DO en IB elkaar goed aanvullen door hun focus op verschillende interactieniveaus. De combinaties van deze disciplines heeft ertoe geleid dat niet alleen het proces binnen een individu, maar ook de rol van overheid en de samenleving als geheel zijn opgenomen in het verklaringsmodel.

De ontologische verschillen binnen de disciplines vormden echter een obstakel voor het integratieproces. In dit onderzoek werd vanuit praktisch oogpunt beargumenteerd dat de assumpties uit het realisme en het (sociaal) constructivisme naast elkaar kunnen bestaan. Vanuit theoretisch oogpunt is de combinatie van een verklaring vanuit zowel de rationele keuzetheorie als het altruïsme echter problematisch. Het realisme sluit de aannames die

binnen het altruïsme worden gemaakt uit. Wederom wordt dus aangetoond dat deze wetenschapsfilosofieën in de praktijk beide verklaringskracht hebben en dat de noodzaak van dit theoretische debat deswege blijft bestaan.

Een andere limitatie van dit onderzoek is dat de sancties die ingesteld zijn door de overheid om het niet-naleven van coronamaatregelen te bestraffen, niet als mogelijke verklaring voor de publieke naleving zijn meegenomen. In vervolgonderzoek, bijvoorbeeld vanuit de discipline Psychologie, zou het nuttig zijn om te onderzoeken in hoeverre gedrag dat in dit onderzoek wordt bestempeld als altruïstisch, te verklaren is door extrinsieke motivatiefactoren.

Ook andere disciplines zouden op verschillende gebieden een relevante bijdrage kunnen leveren aan vervolgonderzoek. De discipline Communicatiewetenschappen zou de rol van crisiscommunicatie verder kunnen bestuderen. Zo zou vanuit deze discipline kunnen worden onderzocht welke aspecten van crisiscommunicatie het meest invloed hebben op de mate van naleving. Dit kan nuttige inzichten bieden voor de overheid bij het effectief stimuleren van publieke naleving tijdens de coronacrisis. Vanuit de discipline Bestuurs- en Organisationswetenschappen zou daarnaast gekeken kunnen worden naar hoe andere instituten in de samenleving, zoals het onderwijs, de zorg en bedrijven bijdragen aan de publieke perceptie van het virus en welke invloed dit heeft op gedrag.

Bovendien is het belangrijk om erop te wijzen dat de verklarende cognitieve variabele 'verantwoordelijkheidsgevoel' niet is opgenomen in het model van de risicogroep. Het gedrag van de risicogroep zal bij aanwezigheid van een hoog verantwoordelijkheidsgevoel niet per se veranderen - de motivatie om de maatregelen na te leven is immers al hoog. Toch is het de vraag of het verantwoordelijkheidsgevoel een - al dan niet ondergeschikte - rol speelt. Als dit het geval is, zou beargumenteerd kunnen worden dat deze variabele ook in het model van de risicogroep zou moeten worden opgenomen.

De lezer moet er tevens rekening mee houden dat deze studie gebaseerd is op de eerste anderhalve maand na de invoering van de eerste coronamaatregelen. In de loop van de coronacrisis is duidelijk geworden dat de hoge mate van naleving die deze tijd

kenmerkt, tijdelijk was. Recentelijk wordt een afname in de mate van naleving gezien, en wordt uit verschillende hoeken onvrede over de coronamaatregelen geuit (Boersema, 2020). De verklaringsmodellen, zoals gepresenteerd in dit onderzoek, kunnen echter nog steeds relevant zijn. Zo zou het interessant zijn om te onderzoeken of de verschillende verklaringsfactoren en -processen uit de gepresenteerde modellen gebruikt kunnen worden om recentere verschijnselen omtrent de publieke naleving van coronamaatregelen te verklaren.

Tot slot kan kennis over de verklarende factoren voor publieke naleving door de overheid gebruikt worden bij toekomstige crisiscommunicatie omtrent de het coronabeleid. Aan de hand van de inzichten uit dit onderzoek wordt geadviseerd hierbij (ten minste) onderscheid te maken in de risicogroep en de niet-risicogroep. Zo is het belangrijk om er rekening mee te houden dat de risicogroep zal handelen vanuit eigenbelang, maar er bij de niet-risicogroep gefocust zou kunnen worden op het stimuleren van solidariteit door onder andere op het verantwoordelijkheidsgevoel in te spelen.

6. Geraadpleegde literatuur

Literatuur inleiding

Afbeelding via: <https://pixabay.com/photos/social-distance-corona-coronavirus-5017434/>

Het Koninklijk Huis. (2020, 20 maart). Toespraak van Zijne Majesteit de Koning in verband met het coronavirus. Geraadpleegd van:

<https://www.koninklijkhuis.nl/documenten/toespraken/2020/03/20/toespraak-koning-willem-alexander-in-verband-met-het-coronavirus>

NOS. (2020a, 15 maart). Rutte spreekt morgen land toe over coronavirus. Geraadpleegd

van <https://nos.nl/artikel/2327192-rutte-spreekt-morgen-land-toe-over-coronavirus.html>

NOS. (2020b, 11 april). Tevredenheid over naleving maatregelen, maar zorgen om groepen jongeren. Geraadpleegd van:

<https://nos.nl/artikel/2330180-tevredenheid-over-naleving-maatregelen-maar-zorgen-om-groepen-jongeren.html>

Repko, Allen F. & Szostak, R. (2016). *Interdisciplinary Research: Process and Theory*. 3rd edition. Sage publications.

Rijksoverheid. (2020, 16 maart). Tv-toespraak van minister-president

Mark Rutte. Geraadpleegd van: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2020/03/16/tv-toespraak-van-minister-president-mark-rutte>

Van Heck, S. (2020, 29 april). Percepties van de coronacrisis. Geraadpleegd van:

<https://www.ipsos.com/nl-nl/politiek-met-sjoerd-percepties-van-de-coronacrisis>

Literatuur Algemene Sociale Wetenschappen

Alfaro, L., Faia, E., Lamersdorf, N., & Saidi, F. (2020). *Social Interactions in Pandemics: Fear, Altruism, and Reciprocity* (No. w27134). National Bureau of Economic Research.

- Bucher, E., Fieseler, C., & Lutz, C. (2016). What's mine is yours (for a nominal fee)–Exploring the spectrum of utilitarian to altruistic motives for Internet-mediated sharing. *Computers in Human Behavior*, 62, 316-326.
- Coleman, J. 1973. *The Mathematics of Collective Action*. London: Heinemann
- De Tocqueville, A. (2003). *Democracy in America* [1835]. doi: 10.5923/j.ijpbs.20130302.03
- Du Laing, B. (2007). Evolutionair sociaal constructivisme, recht en rechtsvergelijking. *R & R*, 36, 34.
- Engbers, P. (2020, 23 maart). Deze creatieve corona-initiatieven bieden hulp. Geraadpleegd van: <https://www.adformatie.nl/campagnes/deze-creatieve-corona-initiatieven-bieden-hulp>
- Finkelstein M.A. (2011). Correlates of individualism and collectivism: Predicting volunteer activity. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 3(2): 57-62.
- Heath, A. 1976. *Rational Choice and Social Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hechter, M. (1990). The attainment of solidarity in intentional communities. *Rationality and society*, 2(2), 142-155.
- Hechter, M., & Kanazawa, S. (1997). Sociological rational choice theory. *Annual review of sociology*, 23(1), 191-214.
- Hedström, P., & Swedberg, R. (1996). Rational choice, empirical research, and the sociological tradition. *European sociological review*, 12(2), 127-146.
- Jeffries, V. (2014). *The palgrave handbook of altruism, morality, and social solidarity: Formulating a field of study*. doi:10.1057/9781137391865
- Jeffries, V., Johnston, B. V., Nichols, L. T., Oliner, S. P., Tiryakian, E., & Weinstein, J. (2006). Altruism and social solidarity: Envisioning a field of specialization. *The American Sociologist*, 37(3), 67-83.
- Kemmelmeier, M., Edina, E. & Joyce, J. (2006). Individualism and good works: Cultural variation in giving and volunteering across the United States. *Journal of Cross-Cultural Psychology* . doi: 10.1177/0022022106286927

Bakker, Van Hoogstraten & Veth. (2020)

Klopfenstein, M. L. (2008). Pandemic influenza and the duty to treat: the importance of solidarity and loyalty.

EThe American Journal of Bioethics, 8(8), 41-43.

Kok, G., Jonkers, R., Gelissen, R., Meertens, R., Schaalma, H., & de Zwart, O. (2010). Behavioural intentions in response to an influenza pandemic. *BMC Public Health*, 10(1), 174.

Ministerie van Algemene Zaken. (2020, 22 mei). *Nederlandse aanpak en maatregelen tegen het coronavirus*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/nederlandse-maatregelen-tegen-het-coronavirus>

Ministerie van Algemene Zaken. (2020, 26 maart). TV-toespraak van minister-president Mark Rutte. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2020/03/16/tv-toespraak-van-minister-president-mark-rutte>

NOS. (2020, 8 april). Coronacrisis of niet: 40 procent werkenden gaat nog 'gewoon' naar het werk . Geraadpleegd van <https://nos.nl/collectie/13824/artikel/2329795-coronacrisis-of-niet-40-procent-werkenden-gaat-nog-gewoon-naar-het-werk>

NOS. (2020a, March 13). Mensen bieden #coronahulp aan voor hulpbehoevende burens en vreemden. Geraadpleegd van: <https://nos.nl/collectie/13839/artikel/2327008-mensen-bieden-coronahulp-aan-voor-hulpbehoevende-burens-en-vreemden>

NU.nl. (2020, 20 maart). Indringende oproep Rutte: Spreek elkaar aan op afstand houden. Retrieved from <https://www.nu.nl/coronavirus/6039087/indringende-oproep-rutte-spreek-elkaar-aan-op-afstand-houden.html>

Planinternational. (2020a, 1 april). 40 organisaties roepen overheid op tot internationale solidariteit. Geraadpleegd van <https://www.planinternational.nl/actueel/40-organisaties-roepen-overheid-op-tot-internationale-solidariteit>

Prainsack, B., & Buyx, A. (2011). *Solidarity: reflections on an emerging concept in bioethics* London: Nuffield Council on Bioethics.

Quaas, M. F., Meya, J., Schenk, H., Bos, B., Drupp, M. A., & Requate, T. (2020). The Social Cost of

Contacts: Theory and Evidence for the COVID-19 Pandemic in Germany. *Available at SSRN 3606810.*

Renout, Frank. *Macron: Frankrijk is in oorlog met een onzichtbare vijand.* (2020, 26 maart).

Geraadpleegd van https://www.limburger.nl/cnt/dmf20200325_00153591/macron-frankrijk-is-in-oorlog-met-een-onzichtbare-vijand

Rodekruis. (2020b, 16 maart). #Coronahulp: een kleine greep uit de burgerinitiatieven in de regio.

Geraadpleegd van <https://www.rodekruis.nl/amsterdam-amstelland/nieuwsbericht/coronahulp-district/>

Schwartz, S. H., & Howard, J. A. (1984). Internalized values as motivators of altruism. In *Development and maintenance of prosocial behavior* (pp. 229-255). Springer, Boston, MA.

Sokol, D. K. (2006). Virulent epidemics and scope of healthcare workers' duty of care. *Emerging infectious diseases*, 12(8), 1238.

Stevens, H. (2020, 14 maart). Why outbreaks like coronavirus spread exponentially, and how to “flatten the curve”. Geraadpleegd van:

https://www.washingtonpost.com/gdpr-consent/?next_url=https%3a%2f%2fwww.washingtonpost.com%2fgdpr-

Veenhoven, R. (2000). Individualisme zo slecht nog niet. *Psychologie/ed. HJ School.*

Verweij, M. (2020, 27 maart). Solidariteit in coronatijd. Geraadpleegd van

<https://weblog.wur.nl/uitgelicht/solidariteit-in-coronatijd/>

Literatuur Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief

Adler, E. (2013). Constructivism in international relations: sources, contributions, and debates. *Handbook of international relations*, 2, 112-144.

Aharouay, L. & M. L. Adriaanse. (2020, 23 maart). Het virus botst met liberale waarden. *NRC*

Handelsblad,

Geraadpleegd

van

[https://www.nrc.nl/nieuws/2020/03/23/het-virus-botst-met-liberale-waarden-a3994679.](https://www.nrc.nl/nieuws/2020/03/23/het-virus-botst-met-liberale-waarden-a3994679)

Arnoldus, M. (2020, 17 maart). *Onderzoek: Vertrouwen aanpak coronavirus na toespraak*

premier Rutte. EenVandaag Opiniepanel, Geraadpleegd van
https://eenvandaag.assets.avrotros.nl/user_upload/PDF/Corona_Rutte_toespraak.pdf

Backer, J. A., Mollema, L., Klinkenberg, D., van der Klis, F. R., de Melker, H. E., van den Hof, S., & Wallinga, J. (2020). The impact of physical distancing measures against COVID-19 transmission on contacts and mixing patterns in the Netherlands: repeated cross-sectional surveys. *medRxiv*.

Birch, A. H. (2007). *Concepts and theories of modern democracy*. Routledge.

Brink, R. van den. (2020, 20 april). Dit zijn de experts die het coronabeleid bepalen. *NOS*, Geraadpleegd van <https://nos.nl/collectie/13824/artikel/2331065-dit-zijn-de-experts-die-het-coronabeleid-bepalen>.

Bruins, B. (2020, 28 februari). *Kamerbrief over stand van zaken besmettingen coronavirus en advies OMT en BAO* [Kamerbrief]. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/03/02/kamerbrief-over-stand-van-zaken-besmettingen-coronavirus-en-advies-omt-en-bao>.

Bruins, B. (2019, 22 januari). *Kamerbrief uitbraak nieuw coronavirus in Wuhan* [Kamerbrief]. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/documenten/kamerstukken/2020/01/22/kamerbrief-uitbraak-nieuw-coronavirus-in-wuhan>.

Buzan, B., Wæver, O., Wæver, O., & De Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.

College van de Rechten van de Mens. (Z.d.). Coronavirus en mensenrechten. Geraadpleegd op 2020, 26 mei van <https://mensenrechten.nl/nl/coronavirus-en-mensenrechten>.

Dissel, J. T. van. (2020, 28 februari). Advies naar aanleiding van OMT COVID-19 [Brief]. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/documenten/brieven/2020/02/28/advies-nav-omt-covid-19>.

Eijsvoogel, J. (2020, 17 maart). Staat perkt burgerlijke vrijheden radicaal in. *NRC Handelsblad*, Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/03/17/staat-perkt-burgerlijke-vrijheden-radicaal-in-a3994061>.

Hurd, I. (2009). Constructivism. In *The Oxford Handbook of International Relations*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199219322.003.0017>

van Heck, S. (2020, 27 mei). Politiek met Sjoerd - Percepties van de coronacrisis (II). Geraadpleegd van <https://www.ipsos.com/nl-nl/politiek-met-sjoerd-percepties-van-de-coronacrisis-ii>.

I&O Research. (2020a, 31 maart). I&O-zetelpeiling: VVS wint 9 zetels dankzij aanpak coronacrisis. Geraadpleegd van <https://www.ioresearch.nl/actueel/io-zetelpeiling-vvd-wint-9-zetels-dankzij-aanpak-coronacrisis/>.

I&O Research. (2020b, 26 mei). Burgers niet minder tevreden over lokale democratie na coronamaatregelen. Geraadpleegd van <https://www.ioresearch.nl/actueel/burgers-niet-minder-tevreden-over-lokale-democratie-na-coronamaatregelen/>.

I&O Research. (2020c, 15 mei). Minderheid gelooft in anderhalvemetersamenleving. Geraadpleegd van <https://www.ioresearch.nl/actueel/minderheid-gelooft-in-anderhalvemetersamenleving/>.

I&O Reserach. (2020d, 12 juni). Nog weinig geloof in welgeslagen 1,5 meter-samenleving. Geraadpleegd van <https://www.ioresearch.nl/actueel/nog-weinig-geloof-in-welgeslagen-15-meter-samenleving/>.

Kuiper, M. & M. Lievisse Adriaan. (2020, 27 april). Spoedwet voor noodmaatregelen. *NRC Handelsblad*, Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/04/27/spoedwet-voor-noodmaatregelen-a3997955>

Newman, E. (2001). Human security and constructivism. *International studies perspectives*, 2(3), 239-251.

NRC. (2020, 20 maart). Coronacrisis maakt staat machtiger en van burger een risicofactor. *NRC Handelsblad*, Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/03/20/coronacrisis-maakt-staat-machtiger-en-van-burger-een-risicofactor-a3994359>.

Ozavci, O. (2019, 29 april). Hoorcollege "Securitisation & Security Cultures" in de cursus: Historisering van de Veiligheid (Universiteit Utrecht).

Raad van Volksgezondheid en Samenleving (RVS). (2020, 12 mei). *(Samen)leven is meer dan overleven*.

Geraadpleegd van

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/05/12/samenleven-is-meer-dan-overleven>

Reus-Smit, C., & D. Snidal. (2008). Between utopia and reality: the practical discourses of international relations. In *The Oxford handbook of international relations*.

Rijksoverheid. (z.d.). Nederlandse aanpak en maatregelen tegen het coronavirus. Geraadpleegd van

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/nederlandse-maatregelen-tegen-het-coronavirus>.

Rijksoverheid. (2020a, 12 maart). Nieuwe maatregelen verspreiding coronavirus in Nederland

[Nieuwsbericht]. Geraadpleegd van

<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/03/12/nieuwe-maatregelen-tegen-verspreiding-coronavirus-in-nederland>

Rijksoverheid. (2020b, 16 maart). TV-toespraak van minister-president Mark Rutte [Toespraak].

Geraadpleegd van

[https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2020/03/16/tv-toespraak-van-minister-pr](https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2020/03/16/tv-toespraak-van-minister-president-mark-rutte)

e

sident-mark-rutte.

Rottinghuis, K. (2020, 20 april). Drie maanden corona in Nederland, een overzicht van de maatregelen. *NRC*

Handelsblad, Geraadpleegd van

<https://www.nrc.nl/nieuws/2020/04/20/twee-maanden-corona-in-nederland-een-overzicht-van-de-maatregelen-a3995447>.

Stott, C., West, O., & Harrison, M. (2020). A Turning Point, Securitization, and Policing in the Context of

Covid-19: Building a New Social Contract Between State and Nation?. *Policing: A Journal of Policy and Practice*.

Trouw. (2020, 9 maart). Rutte roept op: geen handen meer schudden. *Trouw*, Geraadpleegd van

<https://www.trouw.nl/binnenland/rutte-roept-op-geen-handen-meer-schudden~bc268492/>.

Uffelen, X. van & S. Frijters. (2020, 16 mei). De belangrijkste grafieken en kaarten over de uitbraak van het

Bakker, Van Hoogstraten & Veth. (2020)

coronavirus in Nederland. *De Volkskrant*, Geraadpleegd van
<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-belangrijkste-grafieken-en-kaarten-over-de-uitbraak-van-het-coronavirus-in-nederland~b18f4613/>

Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International organization*, 46(2), 391-425.

Literatuur Duurzame Ontwikkeling

Barrios, J. M., & Hochberg, Y. (2020). *Risk perception through the lens of politics in the time of the covid-19 pandemic* (No. w27008). National Bureau of Economic Research.

Beerepoot, R., Veld, van 't, A., Kanne, P., Stel, M., Vries, de, P., Kuttschreuter, M. (2020). *Het corona- en het Eenzaamheidsvirus*. Geraadpleegd van:
<https://www.ioresearch.nl/wp-content/uploads/2020/04/Het-corona-en-het-eenzaamheidsvirus-uitgebreid-rapport.pdf>

Bults, M., Beaujean, D. J., de Zwart, O., Kok, G., van Empelen, P., van Steenbergen, J. E., ... & Voeten, H. A. (2011). Perceived risk, anxiety, and behavioural responses of the general public during the early phase of the Influenza A (H1N1) pandemic in the Netherlands: results of three consecutive online surveys. *BMC public health*, 11(1), 2.

Dryhurst, S., Schneider, C. R., Kerr, J., Freeman, A. L., Recchia, G., Van Der Bles, A. M., ... & van der Linden, S. (2020). Risk perceptions of COVID-19 around the world. *Journal of Risk Research*, 1-13.

Floyd, D. L., Prentice-Dunn, S., & Rogers, R. W. (2000). A meta-analysis of research on protection motivation theory. *Journal of applied social psychology*, 30(2), 407-429.

Gellman, M. D., & Turner, J. R. (Eds.). (2013). *Encyclopedia of behavioral medicine*. Springer New York.

Inouye, J. (2014). Risk perception: Theories, strategies, and next steps. *Itasca, IL: Campbell Institute National Safety Council*.

Kester, J. (2020, 17 maart). Groot vertrouwen in Rutte én zijn aanpak van het coronavirus na toespraak.

Geraadpleegd van:
<https://eenvandaag.avrotros.nl/panels/opiniepanel/alle-uitslagen/item/groot-vertouwen-in-rutten-zijn-aanpak-van-het-coronavirus-na-toespraak/>

Kok, G., Jonkers, R., Gelissen, R., Meertens, R., Schaalma, H., & de Zwart, O. (2010). Behavioural intentions in response to an influenza pandemic. *BMC Public Health*, 10(1), 174.

Kuiper, M. E., de Bruijn, A. L., Reinders Folmer, C., Olthuis, E., Brownlee, M., Kooistra, E. B., ... & van Rooij, B. (2020). The intelligent lockdown: Compliance with COVID-19 mitigation measures in the Netherlands. Available at SSRN 3598215.

Maddux, J. E., & Rogers, R. W. (1983). Protection motivation and self-efficacy: A revised theory of fear appeals and attitude change. *Journal of experimental social psychology*, 19(5), 469-479.

Manika, D., & Golden, L. L. (2011). Self-efficacy, threat, knowledge and information receptivity: Exploring pandemic prevention behaviors to enhance societal welfare. *Academy of Health Care Management Journal*, 7(1), 31.

Nationaal Kernteam Crisiscommunicatie. (2020, 23 april). Handreiking communicatieaanpak coronavirus. Geraadpleegd van:
<https://www.communicatierijk.nl/documenten/publicaties/2020/04/24/handreiking-communicatieaanpak-coronabestrijding>

Nilsson, M., Griggs, D., & Visbeck, M. (2016). Policy: map the interactions between Sustainable Development Goals. *Nature*, 534(7607), 320-322.

Nivette, A., Ribeaud, D., Murray, A. L., Steinhoff, A., Bechtiger, L., Hepp, U., ... & Eisner, M. (2020). Non-compliance with COVID-19-related public health measures among young adults: Insights from a longitudinal cohort study.

Raba, H. & Yntema, F. (2020, 23 april). Schijnveiligheid of zinvol? Inzichten over nut mondkapjes blijven verdeeld. Geraadpleegd van:
<https://nos.nl/collectie/13824/artikel/2331516-schijnveiligheid-of-zinvol-inzichten-over-nut-mondkapjes-blijven-verdeeld>

Bakker, Van Hoogstraten & Veth. (2020)

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (2020). Risicogroepen en COVID-19. Geraadpleegd van:<https://www.rivm.nl/coronavirus-covid-19/risicogroepen>

Rijksoverheid. (2020, 16 maart). TV-toespraak van minister president Mark Rutte. Geraadpleegd van:
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2020/03/16/tv-toespraak-van-minister-president-mark-rutte>

Rogers, R. W., & Prentice-Dunn, S. (1997). Protection motivation theory.

Siegrist, M., & Zingg, A. (2014). The role of public trust during pandemics. *European psychologist*.

Van Bavel, J. J., Baicker, K., Boggio, P. S., Capraro, V., Cichocka, A., Cikara, M., ... & Drury, J. (2020). Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response. *Nature Human Behaviour*, 1-12.

Van Der Pligt, J. (1998). Perceived risk and vulnerability as predictors of precautionary behaviour. *British journal of health psychology*, 3(1), 1-14.

Van Der Weerd, W., Timmermans, D. R., Beaujean, D. J., Oudhoff, J., & van Steenbergen, J. E. (2011). Monitoring the level of government trust, risk perception and intention of the general public to adopt protective measures during the influenza A (H1N1) pandemic in the Netherlands. *BMC public health*, 11(1), 575.

Van Engeland, W. & Kanne, P. (2020, 14 mei). Corona en gedrag. Geraadpleegd van:
<https://www.ioresearch.nl/wp-content/uploads/2020/05/Corona-en-gedrag-peiling-IO-Research-2.pdf>

Van Heck, S. (2020, 29 april). Percepties van de coronacrisis. Geraadpleegd van:
<https://www.ipsos.com/nl-nl/politiek-met-sjoerd-percepties-van-de-coronacrisis>

Verenigde Naties (2020, 28 april). Amid the coronavirus pandemic, the SDGs are even more relevant today than ever before. Geraadpleegd van:
<https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2020/04/coronavirus-sdgs-more-relevant-than-ever-before/>

Weinstein, N. D. (1993). Testing four competing theories of health-protective behavior. *Health psychology*, 12(4), 324.

Bakker, Van Hoogstraten & Veth. (2020)

World Health Organization. (2020). *Advice on the use of masks in the context of COVID-19: interim guidance, 6 April 2020* (No. WHO/2019-nCov/IPC_Masks/2020.3). World Health Organization.

Literatuur Integratie

Boersema, W. (2020, 19 juni). Kritiek op de coronawet is brandstof voor breder protest tegen maatregelen.

Geraadpleegd van:

<https://www.trouw.nl/binnenland/kritiek-op-coronawet-is-brandstof-voor-breder-protest-tegen-maatregelen~b2f38f64/>

Oulasvirta, A., Tamminen, S., & Höök, K. (2005, August). Comparing two approaches to context: realism and constructivism. In *Proceedings of the 4th decennial conference on Critical computing: between sense and sensibility* (pp. 195-198).

Repko, Allen F. & Szostak, R. (2016). *Interdisciplinary Research: Process and Theory*. 3rd edition. Sage publications.

Van der Lecq, R. (2012). Why we talk: an interdisciplinary approach to the evolutionary origin of language. *Case studies in interdisciplinary research*, 191-224.